

POLOŽAJ DJECE U BOSNI I HERCEGOVINI

SOS DJEČIJA
SELA
BOSNA I HERCEGOVINA

ANALIZA POLOŽAJA DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA
I/ILI DJECE KOJOJ PRIJETI GUBITAK RODITELJSKOG
STARANJA ZASNOVANA NA PRAVIMA DJECE

Izdavač:

SOS Dječija sela
Bosna i Hercegovina
www.sos-ds.ba

Autori:

Bojan Pavlović, vanjski konsultant
Jasna Sofović, savjetnica za zastupanje prava djece,
SOS Dječija sela Bosna i Hercegovina

Prevod:

Snežana Vukadinović

Lektura:

Naida Pekmezović, bakalaureat bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika

Dizajn:

LUNA\TBWA\Sarajevo

Štampa:

Atlantik d.d.

Tiraž:

300 primjeraka

Sarajevo, oktobar 2014. godina

POLOŽAJ DJECE U BOSNI I HERCEGOVINI

ANALIZA POLOŽAJA DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA
I/ILI DJECE KOJOJ PRIJETI GUBITAK RODITELJSKOG
STARANJA ZASNOVANA NA PRAVIMA DJECE

SADRŽAJ

	SOS DJEČIJA SELA BOSNA I HERCEGOVINA	5
	PRAVA DJECE: GDJE SMO I GDJE ŽELIMO BITI?	7
	SAŽETAK	9
1.	UVOD	11
1.1.	SVRHA I CILJ ANALIZE	11
1.2.	OPIS TIMA KOJI JE UČESTVOVAO U IZRADI ANALIZE	11
1.3.	PROCES ANALIZE I METODOLOGIJA	11
1.4.	UČEŠĆE DJECE, MLADIH I PORODICA U PROCESU IZRADE ANALIZE	12
1.5.	AKTERI UKLJUČENI U PROCES KONSULTACIJA	12
2.	PREGLED OPĆE SITUACIJE - OSNOVNE INFORMACIJE ZA DRŽAVU	13
3.	PROFIL, BROJ I ZAŠTITA DJECE U CILJNOJ GRUPI	15
3.1.	DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA	15
3.2.	DJECA KOJOJ PRIJETI GUBITAK RODITELJSKOG STARANJA	17
3.3.	PROCES DEINSTITUCIONALIZACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI I NJEGOVE IMPLIKACIJE NA DJECU	19
3.4.	IZ DRUGOG UGLA - UMJESTO ZAKLJUČKA	19
4.	PRAVA DJECE I NJIHOVA PRIMJENA U BOSNI I HERCEGOVINI	20
4.1.	SMJERNICE ZA ALTERNATIVNO ZBRINJAVANJE DJECE, OKVIR UN-A	21
4.2.	NEDISKRIMINACIJA	22
4.3.	PRAVA IZ OBLASTI OPSTANKA I RAZVOJA DJECE	26
4.4.	PRAVA IZ OBLASTI ZAŠTITE DJECE	31
4.5.	PRAVA KOJA SE ODNOSE NA UČEŠĆE/PARTICIPACIJU DJECE	35
4.6.	IZ DRUGOG UGLA - UMJESTO ZAKLJUČKA	36
5.	NADLEŽNOSTI NOSILACA ODLUKA I NJIHOVE STRATEGIJE	37
5.1.	NOSIOCI ODGOVORNOSTI, NJIHOVE NADLEŽNOSTI I OGRANIČENJA	37
5.2.	GLAVNE STRATEGIJE DRŽAVNIH NOSILACA ODGOVORNOSTI NA POLJU DJEČIJE ZAŠTITE	40
5.3.	SARADNJA IZMEĐU NOSILACA ODGOVORNOSTI	41
6.	ZAKLJUČAK I PREPORUKE	42
6.1.	OPĆI ZAKLJUČAK	42
6.2.	PREPORUKE	42
	BIBLIOGRAFIJA	46
	AKTERI UKLJUČENI U PROCES KONSULTACIJA	48
	OBLICI JAVNE BRIGE U KOJIMA SU SMJEŠTENA DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA	49
	RJEČNIK OSNOVNIH POJMOVA	50
	SAŽETAK GLAVNIH NALAZA SA PREPORUKAMA ZA BOSNU I HERCEGOVINU NA OSNOVU ISTRAŽIVANJA O PRIMJENI SMJERNICA ZA ALTERNATIVNO ZBRINJAVANJE DJECE, OKVIR UN (NOVEMBAR 2013. GODINE)	53

SOS DJEČIJA SELA BOSNA I HERCEGOVINA

Nastanak SOS Kinderdorfa

SOS Kindredorf International jedna je od najvećih svjetskih nevladinih organizacija, koja se bavi pitanjima dječije zaštite. Osnovao ju je 1949. godine u Austriji Hermann Gmeiner, ljekar, koji je želio da djeci koja su tokom Drugog svjetskog rata izgubila roditelje, obezbijedi dom i sigurnost. Danas SOS Kinderdorf radi u 133 zemlje u svijetu, na pet kontinenata, u duhu Konvencije o pravima djeteta.

SOS Dječija sela u Bosni i Hercegovini

Od 1994. godine, kada su sa radom počeli prvi dječiji SOS klubovi, do danas, organizacija SOS Dječija sela postala je prepoznatljiva širom Bosne i Hercegovine. Kroz svoju programsku politiku, a u saradnji sa vladinim institucijama, međunarodnim i lokalnim nevladinim organizacijama, profesionalcima, djecom i mladima, roditeljima i starateljima, organizacija SOS Dječija sela pruža podršku u zbrinjavanju djece bez roditeljskog staranja i djece izložene opasnosti od gubitka roditeljskog staranja.

Naši programi

Porodični model brige o djeci bez roditeljskog staranja

Mi stvaramo porodicu za djecu bez roditeljskog staranja i ponosni smo na porodični model brige koji negujemo, a koji djeci omogućava odrastanje u porodičnoj kući, uz SOS majku, ljubav, potporu i sigurnost. Život u SOS porodicama u mnogome se ne razlikuje od života bilo koje porodice iz susjedstva. Ono što naš model brige čini drugačijim jeste dugoročnost brige - za djecu se brinemo i nakon punoljetstva, po čemu smo jedinstveni u BiH sistemu socijalne zaštite. Kroz različite programe pomažemo im da u sigurnom okruženju izgrađuju samopouzdanje, stavove, ponašanja i vještine potrebne za potpuno osamostaljenje. To znači da organizacija SOS Dječija sela ostaje uz djecu tokom njihovog srednjoškolskog i univerzitetskog školovanja, te godinu-dvije dok oni ne nađu posao i ne postanu "svoji ljudi". Nakon što završe srednju školu ili fakultet, i suoče se sa prvim izazovima osamostaljivanja, baš kao i svi drugi odgovorni roditelji, pokušavamo im prve korake samostalnosti učiniti što lakšim. Trenutno u 29 porodica brinemo za skoro 300 djevojčica, dječaka i mladih ljudi.

Programi jačanja porodice

Organizacija SOS Dječija sela BiH vjeruje da je biološka porodica najbolje mjesto za odrastanje djece. Prepoznali smo rastuću potrebu zaštite bioloških porodica od razaranja uzrokovanog različitim faktorima, pri čemu je siromaštvo jedan od vodećih uzroka. Kao odgovor na ovu potrebu, razvijen je SOS Program jačanja porodica koji podrazumijeva pomoć i podršku porodicama koje su pod rizikom da napuste svoju djecu. Ovaj program realizira se na tri lokacije: Sarajevo, Mostar i Goražde, a trenutno je uključeno 237 porodica sa 525 djece. Osnovni cilj je osnaživanje porodica, pa tako roditelji mogu učiti o roditeljstvu, unapređivanju odnosa u porodici, razvoju svoje djece, odgoju i drugim značajnim temama.

Edukativni programi

Prepoznajući važnost ranog rasta i razvoja djece i uloge vrtića u socijalizaciji i pripremi djece za polazak u školu, organizacija SOS Dječija sela BiH usmjerila je svoje aktivnosti i na predškolski odgoj. Tri SOS Dječija vrtića, u Sarajevu, Mostaru i Goraždu, rade po metodologiji usmjerenoj na dijete, a primarni cilj je uključivanje djece iz socijalno ugroženih porodica.

Pokretanjem edukativnih programa i skraćenih predškolskih aktivnosti za posebno osjetljive skupine djece u ruralnim područjima, a u okviru formalnog obrazovnog sistema u zemlji, omogućavamo svoj djeci pravo na obrazovanje bez obzira na mjesto stanovanja.

Centar za rani rast i razvoj u Sarajevu kroz različite individualne i grupne aktivnosti koje vode pedagozi, ljekari, psiholozi, socijalni radnici i umjetnici različitih profila podržava razvoj djece uzrasta od 0 do 10 godina i pomaže njihovim roditeljima u razvijanju roditeljskih vještina.

Program podrške formalnom obrazovanju ima za cilj podršku za poboljšanje formalnog obrazovanja putem primjene metodologije usmjerene na dijete; pružanje adekvatne i efikasne podrške djeci u ostvarivanju boljih rezultata u obrazovanju i socijalizaciji; pomoć nastavnicima da razviju znanja i vještine kako bi adekvatnije obrazovali djecu i odgovorili na njihove potrebe, te intenzivnije uključivanje roditelja u rad škole i proces donošenja odluka.

U SOS Resursnom centru za dijete i porodicu u Sarajevu organizira se niz savjetodavnih, terapijskih, kreativnih, edukativnih i zabavnih aktivnosti, kako bi djeca i porodice dobili usluge koje su im potrebne, a nedostaju u zajednici.

Uspješni smo jer:

- Slušamo i uvažavamo mišljenje djece, uključujući ih u donošenje odluka o pitanjima koja su važna za njih i njihovo odrastanje.
- U radu koristimo savremene pristupe, što podrazumijeva direktan rad sa djecom po najsavremenijim metodama i razvijanje instrumenata, standarda i smjernica za rad sa djecom i porodicama.
- U realizaciji svih programa sarađujemo sa mnoštvom partnera iz vladinog i nevladinog sektora, sa međunarodnim organizacijama, sa pojedincima i kompanijama.
- Zagovaramo i borimo se za poštovanje prava sve djece bez diskriminacije, aktivno učestvujući u procesima reforme u oblastima socijalne zaštite i obrazovanja.

Sav rad organizacije SOS Dječija sela usmjeren je na dobrobit djece
i stvaranje trajnog poboljšanja u okruženju i uslovima u kojima djeca žive!

PRAVA DJECE: GDJE SMO I GDJE ŽELIMO BITI?

Zagovarati, promovirati i braniti dječija prava u Bosni i Hercegovini nije nimalo jednostavan zadatak, posebno u vrijeme kada je ekonomska kriza teško “pogodila” djecu. Sve ekonomske mjere pogađaju djecu, posredno ili neposredno, ali štetan utjecaj nekih je moguće umanjiti ili ukloniti, dok druge trajno i nepopravljivo pogoršavaju položaj djeteta.

Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja obiluje brojnim podacima i zaključcima koji nisu ohrabrujući, pa se moramo zapitati zar ne bi dijete trebalo biti u epicentru djelovanja svih nadležnih organa i da praktično kompletan sistem socijalne i dječije zaštite bude u funkciji djeteta. Svakako bi trebalo, ali, nažalost, moramo konstatirati, djeca nisu prioritet u Bosni i Hercegovini i donosioci odluka sebi, prilikom donošenja odluka, ne postavljaju pitanja:

Da li će ovom odlukom bilo koje dijete biti diskriminirano?

Da li ova odluka uzima u obzir najbolji interes djeteta?

Da li je pravo djeteta na razvoj obuhvaćeno ovom odlukom?

Da li su djeca imala mogućnost da izraze svoje mišljenje te da li je ono uzeto u obzir?

Nastojanja Ombudsmena su da promoviraju koncept prava djeteta i da podstaknu sve društvene aktere da još aktivnije djeluje kako bi svako dijete, bez ikakve diskriminacije, imalo uslove za dostojanstven život i razvoj potencijala, a pravna zaštita njihovih prava bila još efikasnija i djelotvornija.

Nesumnjivo je da je u našoj zemlji napravljen pomak u ostvarivanju prava djece u posljednjih 25 godina, koliko je prošlo od donošenja i usvajanja Konvencije o pravima djeteta, ali još uvijek postoje ozbiljni i brojni problemi. U razgranatom sistemu normi međunarodnog prava, dijete ima posebno mjesto, ali bez obzira na protek vremena od donošenja Konvencije i danas nije lako zagovornicima dječijih prava da obaveze države budu sprovedene u djelo. Svako zagovaranje predstavlja proces i podrazumijeva vrijeme, a djeca ne bi trebalo i ne mogu da čekaju. Mi, odrasli, bi trebali pripremiti djecu da, učenjem o svojim pravima, budu svjesni svojih odgovornosti i dužnosti kao građani u zaštiti prava drugih, odnosno trebamo ih pripremiti za cjeloživotno učenje, mobilnost i život i rad u toleratnom demokratskom društvu.

Djeca bez roditeljskog staranja su posebno osjetljiva kategorija djeca i ovoj djeci je itekako teže da saznaju sve o svojim pravima i o eventualnim mogućnostima izjavljivanja žalbi ili izražavanja nezadovoljstva nadležnim organima u vezi sa alternativnim smještajem. Instituciji ombudsmana se jako rijetko obraćaju djeca, što jasno ukazuje na obavezu Ombudsmena da i dalje moraju poduzimati napore u promoviranju Konvencije o pravima djeteta, prava djece i Odjela za praćenje prava djece, kao specifičnog mehanizma za zaštitu prava djece u Bosni i Hercegovini.

Nezavisne nacionalne institucije za ljudska prava su važan mehanizam za unapređenje i obezbjeđenje sprovođenja Konvencije o pravima djeteta i prema mišljenju UN Komiteta za prava djeteta osnivanje ovakvih tijela jeste i obaveza države. Mada su i odraslim licima i djeci podjednako potrebne nacionalne institucije za ljudska prava, postoje i dodatna opravdanja za poklanjanje posebne pažnje pravima djeteta. Naime, razvojne sposobnosti djece čine ih posebno izloženim kršenju ljudskih prava. Mišljenja djece se rijetko uzimaju u obzir, a djeca se itekako susreću sa brojnim problemima, te je pristup djece organizacijama i institucijama koje bi mogle da pruže djeci zaštitu generalno posmatrano poprilično ograničen.

Uvažavajući rezultate *Analize položaja djece bez roditeljskog staranja* Odjel za praćenje prava djece će morati posebnu pažnju posvetiti na ostvarivanje prava djece bez roditeljskog staranja, kao i djece koja su pod rizikom od razdvajanja od roditelja. S tim u vezi, Odjel će nastaviti zagovarati jačanje profesionalnih kapaciteta centara za socijalni rad u Bosni i Hercegovini, kao najvažnije karike u lancu pružanja zaštite djetetu. Također, je važno naglasiti da su Ombudsmeni

aktivno uključeni i u uspostavljanje nacionalnog preventivnog mehanizma u Bosni i Hercegovini, sve u skladu sa UN Konvencijom protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka i Opcionog Protokola uz UN Konvenciju protiv torture. Opcioni Protokol uz UN Konvenciju protiv torture (OPCAT) uspostavlja sistem, redovnih posjeta pritvorskim mjestima, od strane nezavisnih stručnih tijela, u cilju sprječavanja torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka. U Bosni i Hercegovini još uvijek nije uspostavljen Nacionalni preventivni mehanizam, ali ukoliko se uspostavi i ukoliko za to bude zadužena Institucija Ombudsmena, to bi bilo od izuzetnog značaja i za djecu bez roditeljskog staranja, odnosno za svu djecu koja su po nekom osnovu smještena u ustanove (djeca sa invaliditetom, djeca društveno neprihvatljivog ponašanja, maloljetnički zatvori itd).

Aleksandra Marin - Diklić,
pomoćnica Ombudsmena/šefica Odjela za praćenje prava djece

SAŽETAK

Bosanskohercegovačka priča u brojkama

Nakon više od dvije decenije Bosna i Hercegovina (BiH) je provela popis stanovništva u 2013. godini. Popisane su ukupno 3791622 osobe. Najnoviji podatak o ukupnom broju djece ne postoji zbog administrativnih prepreka prilikom objave rezultata, a prema procjenama iz 2011. u BiH je boravilo ukupno 745000 osoba (oko 20%) mlađih od 18¹. Statistički podaci upozoravaju da u BiH ima 184720 registrirane djece kao korisnika socijalnih usluga te 112537 djece pod rizikom da izgube roditeljsko staranje.

Prema dostupnim službenim statistikama entitetskih zavoda i agencije za statistiku u BiH je u 2012. godini je 2661 dijete bilo pod starateljstvom. Procjenjuje se da je oko 2000 djece bez roditeljskog staranja, ali neke procjene govore o između 3000 i 4000 djece. Tačan broj nije poznat, jer nedostaju statistički podaci i jedinstvena baza podataka, a i zakonske definicije koje određuju kategoriju djece bez roditeljskog staranja su nejasne.

Prema istom izvoru 917 djece boravilo je u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja i drugim institucionalnim oblicima smještaja, dok je 716 djece boravilo u hraniteljskim porodicama. Međutim, prema neslužbenim podacima, samo u FBiH 977² djece boravi u institucionalnim oblicima smještaja, pa postoje osnovane pretpostavke da na nivou cijele BiH jedna trećina djece bez roditeljskog staranja boravi u institucijama. Zabrinjavajući je podatak da u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja boravi 68 djece mlađe od tri godine i 281 dijete koje ima oba roditelja, a 48,6% djece koja boravi u ustanovama je mlađe od 14 godina.

Ne postoji pouzdan statistički podatak o broju djece u neformalnim oblicima zbrinjavanja, koji su rijetko adekvatno prepoznati od strane CSR-a, a postoji osnovana pretpostavka da zbog tradicionalizma koji je uvriježen na ovim prostorima djeca povjeravaju srođnicima bez uključivanja centara za socijalni rad i formaliziranja starateljstva dok roditelji provode veći dio godine radeći u inostranstvu.

Prava djece bez roditeljskog staranja dodatno su komplicirana teškim, sporim i gotovo nemogućim procesom usvojenja bez postojanja jedinstvene baze potencijalnih usvojitelja i baze djece, koja ispunjavaju uslove za usvojenje, a o tome svjedoči podatak da je tokom 2012. godine evidentirano samo 67 usvojenja.

Procjenjuje se da u BiH živi 112537 djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja, a čak 58,6% ove djece je pod rizikom zbog siromaštva.

Potrebe socijalno ugroženih porodica i djece već su odavno prevazišle postojeće tehničke, finansijske i ljudske resurse centara za socijalni rad (CSR) u cijeloj Bosni i Hercegovini. Na teritoriji cijele države operativno djeluje 117 centara za socijalni rad u kojima je zaposleno 1273 osobe (socijalni radnici, pedagozi, psiholozi, logopedi, pravnici, administrativni radnici itd.). Prosječno je uposlen jedan socijalni radnik na 1660 socijalnih slučajeva.

Decentraliziran i kompliciran državni i entitetski administrativni aparat sa preko 30 ministarstava u oblasti socijalne zaštite (nadležnosti na nivou entiteta i kantona) i preko 20 neusklađenih zakonskih okvira (entitetski zakoni za oblast socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, obrazovanja itd.) ne ostavlja mnogo prostora za preventivno djelovanje, a otežava i ublažavanje posljedica razdvajanja porodice što bi trebala biti zadaća CSR-a. Dodatni problem predstavlja i činjenica da se određena novčana primanja, kao jedno od socijalnih prava predviđenih kantonalnim zakonima u FBiH, ipak ne isplaćuju jer ne budu planirana u kantonalnim budžetima.

¹ UNICEF (2011) Procjena maloljetničkog pravosuđa u Bosni i Hercegovini.

² Statistički podatak prezentiran od strane Federalnog ministarstva za rad i socijalnu politiku tokom konferencije Reforma dječije zaštite - "Transformacija institucija i alternativno zbrinjavanje djece" koja je održana u Sarajevu 08.10.2014. godine

Iako je opće poznato da su prava djece zagarantirana ustavom države i Konvencijom o pravima djeteta, činjenica je da se mnoga od prava uvelike krše na području cijele BiH. Zakonom su također predviđene i kazne za nepoštivanje svakog od zakona, ali niko ili rijetko kada odgovara za kršenje zakona. Dobar dio važećih entitetski i državnih zakona nije usklađen sa Konvencijom. Isto tako, iako je Generalna skupština Ujedinjenih Nacija usvojila treći Opcioni protokol o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima djeteta (OP3 CRC) u decembru 2011. godine, BiH je jedna od zemalja koja nije ratificirala sporazum. Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja neobavezujući su međunarodni dokumenti uz Konvenciju o pravima djeteta za koji 64% CSR tvrdi kako ih koriste u svakodnevnom radu.

Diskriminacija djece je sveprisutna na teritoriji cijele BiH. Fenomen "dvije škole pod jednim krovom", kojim se učenici jasno dijele po etno-religijskom osnovu, bosanskohercegovačka je stvarnost. U obrazovnom sistemu stvorena je nova diskriminatorna krajnost pod nazivom "jedna škola pod dva krova" u Konjević polju, što znači da su se roditelji bošnjačke djece, zbog neuvođenja seta nacionalnih predmeta za sve uzraste, odlučili da stotinjak učenika ponovo pohađa instruktivnu nastavu u Novoj Kasabi. Također, djeca su direktno diskriminirana prilikom ostvarivanja prava iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite na osnovu mjesta prebivališta, odnosno boravišta djece ili na osnovu radnog statusa roditelja.

Kada se sve ovo ima u vidu, upitno je u budućnosti razmotriti perspektive dugoročnog funkcioniranja sistema socijalne zaštite. Uprkos naporima Europske unije i mnogih drugih donatora, Bosna i Hercegovina i dalje ima sistem socijalne zaštite koji ima slabu efikasnost u smanjenju siromaštva, a time i povećanje rizika za razdvajanje porodica i djece. Dodatno, rezultati Svjetske banke pokazuju da su rashodi BiH za socijalnu pomoć "fiskalno neodrživi, ekonomski neefikasni i socijalno nepravedni."

1. UVOD

1.1. SVRHA I CILJ ANALIZE

Ova analiza ima za cilj da se, u nedostatku centralizirane baze podataka, strateškog i konzistentnog prikupljanja podataka o položaju djece i porodica sa djecom u Bosni i Hercegovini (BiH), prikupe podaci i opiše položaj djece bez roditeljskog staranja i djece koja su pod rizikom razdvajanja od roditelja kao i specifični načini kršenja dječijih prava.

Ovaj dokument prati tempo reformi u oblasti socijalne zaštite u periodu 2010.–2014. godina. Rezultat je ovo kontinuiranog rada organizacije SOS Dječija sela BiH, koja je prethodne dvije analize o položaju djece u BiH producirala 2008. i 2010. godine.

Cilj je bio izraditi materijal koji je relevantan na državnom nivou, a ipak tako fleksibilan da se može tumačiti unutar entiteta i kantona u BiH.

1.2. OPIS TIMA KOJI JE UČESTVOVAO U IZRADI ANALIZE

Amir Omanović, nacionalni direktor SOS Dječijeg sela Bosna i Hercegovina, bio je supervizor za ažuriranje dokumenta *Položaj djece u Bosni i Hercegovini, analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djece*, iz 2010. godine.

Jasna Sofović, diplomirana psihologinja, trenerica za prava djeteta, zaposlena je na radnom mjestu savjetnice za zastupanje prava djece u organizaciji SOS Dječija sela Bosna i Hercegovina. Ima značajno radno iskustvo u vladinom i nevladinom sektoru na raznim pitanjima koja se odnose na djecu, posebno ranjive kategorije djece, a prije svega djecu bez roditeljskog staranja i djecu pod rizikom gubitka roditeljskog staranja, koordinirala je procesom izrade ovog dokumenta.

Bojan Pavlović, diplomirani psiholog, direktor je Udruženja za društveni razvoj MONITOR i višegodišnji nezavisni konsultant u oblasti društvenih istraživanja i evaluacija. Nakon završetka studija psihologije posvetio se društvenim istraživanjima i evaluacijama, a do sada je uspješno realizirao 17 društvenih istraživanja, 25 projektnih evaluacija te bio autor ili koautor 8 publikacija. Kao autor i koautor objavio je nekoliko izvještaja za različite međunarodne organizacije (SOS Dječija sela BiH, Save the Children, Catholic Relief Service, TACSO itd.) kao i evaluacijske izvještaje za mnoge bosanskohercegovačke nevladine organizacije, a iza sebe ima više od 10 uspješno realiziranih programa i projekata iz oblasti socijalne zaštite i inkluzije djece i mladih. Aktivan je kao učesnik mnogih reformi u Bosni i Hercegovini kroz razne komisije, projekte i okrugle stolove. Realizator je državnog istraživanja i autor izvještaja *"Prikaz alternativnih oblika zaštite u Bosni i Hercegovini zasnovan na istraživanju o primjeni Smjernica o alternativnom zbrinjavanju djece u zemlji."*

1.3. PROCES ANALIZE I METODOLOGIJA

Rezultati prezentirani u ovom izvještaju zasnivaju se na metodologiji koja predstavlja kombinaciju kvantitativnih i kvalitativnih tehnika istraživanja. U realizaciji istraživanja korištene su metode: anketiranja, osobnih intervjua te fokus grupa. Također, analizirani su važeći zakoni, podzakonski akti, strategije (entitetske i/ili državne), Konvencija o pravima djeteta, preporuke UN Komiteta za prava djeteta, dostupni statistički podaci relevantnih entitetskih i državnih statističkih zavoda u BiH te ostala stručna istraživačka literatura iz oblasti socijalne zaštite i ljudskih prava.

1.4. UČEŠĆE DJECE, MLADIH I PORODICA U PROCESU IZRADE ANALIZE

U septembru 2014. godine je organizirana fokus grupa u kojoj su učestvovala djeca uzrasta od 13 do 15 godina iz SOS porodica, porodica uključenih u program podrške biološkim porodicama i djeca iz zajednice. Ova fokus grupa imala je za cilj da djeca iznesu svoje stavove o problemima i oblicima problema sa kojima se susreću u svom okruženju. Istraživanje je bilo urađeno u skladu sa Politikom zaštite djece i Etičkim kodeksom istraživanja o djeci i sa djecom u BiH. Također, fokus grupa je realizirana sa određenim brojem roditelja i staratelja djece.

1.5. AKTERI UKLJUČENI U PROCES KONSULTACIJA

Realizirane su konsultacije i intervjui sa predstavnicima vladinog i nevladinog sektora (domaćih i međunarodnih organizacija), te međuvladinih organizacija, predstavnicima centara za socijalni rad i relevantnih osoba u entitetskim ministarstvima nadležnim za oblast socijalne zaštite.

2. PREGLED OPĆE SITUACIJE - OSNOVNE INFORMACIJE ZA DRŽAVU

Devetnaest godina nakon završetka rata koji je trajao od 1992. do 1995. godine, BiH nije prevazišla kompliciran politički sistem i pristup problemu socijalne zaštite. Politička arena koja je konstruirana Dejtonskim sporazumom i dalje Bosnu i Hercegovinu čini državom sa dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine - FBiH i Republika Srpska - RS) i jednim distriktom (Brčko Distrikt BiH - BD BiH), tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi), tri službena jezika i dva službena pisma, tri člana Predsjedništva BiH, deset kantona, četrnaest vlada, 137 ministarstva (državnih, entitetskih i kantonalnih), 185 registriranih političkih partija, na desetine sindikata, 3 akademije nauka i umjetnosti, 3 obrazovna programa, 3 telekoma, 3 elektroprivrede, više od 550.000 registriranih nezaposlenih, više od 616.000 penzionera/umirovljenika, desetine hiljada zaposlenih u vladinim institucijama, a oko 70% ukupnog stanovništva živi na granici siromaštva u BiH.

Prema preliminarnim rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine u BiH su popisane ukupno 3791622 osobe, od toga: u FBiH popisano je 2371603 osobe; u RS-u popisano je 1326991 osoba, i u BD-u BiH popisano je 93028 osoba. Procjenjuje se da je u BiH u 2011. godini boravilo 745000 osoba (21,6%) mlađih od 18³ godina, odnosno oko 20% u odnosu na broj stanovništva u 2013. godini. Prema UN-ovim analizama 61% stanovništva živi u ruralnim područjima što BiH stavlja na četvrto mjesto odmah iza Crne Gore, Irske i Finske.⁴

Prema podacima Agencije za statistiku BiH Bruto domaći proizvod (BDP) u 2013. godini je iznosio oko 26,3⁵ miliona KM dok je BDP po stanovniku iznosio ukupno 6.863 KM⁶. Stvarna stopa nezaposlenosti je 27,5⁷ dok statistički podaci govore o stopi nezaposlenosti oko 50%, a nezaposlenost među mladima veća je od 59,1%⁸. Prosječne neto plaće za BiH iznosile su 827 KM u 2013. godini. U julu 2014. godine registrirano je ukupno 548609 nezaposlenih (279726 žena i 273310 muškaraca).

U Izvještaju o humanom razvoju za 2013. godinu, Bosna i Hercegovina zauzima 81. poziciju u svijetu, sa indeksom humanog razvoja⁹ (HDI) od 0,735, te pripada grupi zemalja sa visokim humanim razvojem. Analiza pokazatelja humanog razvoja za BiH u odnosu na zemlje jugoistočne Europe (SIE) sugerira da je BiH ispod razvoja u tim zemljama po svim pokazateljima. Sve zemlje kandidatkinje za članstvo u EU su iznad prosječnog razvoja BiH. Više od polovine stanovništva BiH izloženo je riziku siromaštva ili socijalnoj isključenosti.

Bosna i Hercegovina je, prema izvještaju o napretku Europske komisije za 2014. godinu, na samom začelju zemalja u regionu¹⁰. Prisutna je politička napetost i nedostatak političke volje političkih lidera da se bave reformama nužnim za europski put Bosne i Hercegovine.

³ UNICEF (2011) Procjena maloljetničkog pravosuđa u Bosni i Hercegovini.

⁴ UNDP (2013) Izvještaj o humanom razvoju za Bosnu i Hercegovinu za 2013. godinu

⁵ Europska komisija (2014) Izvještaj o napretku BiH za 2014. godinu
⁶ Ibid.

⁷ Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH

⁸ Europska komisija (2014) Izvještaj o napretku BiH za 2014. godinu

⁹ Indeks humanog razvoja je rezultat traganja za zajedničkom mjerom ekonomskog i socijalnog razvoja. To je doprinos kvantifikaciji cjelokupnog socioekonomskog aspekta napretka koji se odnosi na dostignuća zemlje u pogledu temeljnih dimenzija humanog razvoja. Prošlo je ukupno 24 godine od uvođenja koncepta humanog razvoja. Za više informacija vidjeti www.ba.undp.org.

¹⁰ objavljen 08.10.2014. godine

Tablica 1. Izloženost riziku siromaštva i socijalnoj isključenosti¹¹

	Broj osoba
1. Izloženost riziku od siromaštva	1514576
2. Teška materijalna ugroženost, ali nisu pod rizikom od siromaštva	891614
3. Vrlo nizak intenzitet rada ¹² - osobe koje nisu u stanju teške materijalne uskraćenosti niti u domaćinstvu sa niskim intenzitetom rada	305641
Ukupan broj osoba izloženih riziku od siromaštva i socijalne isključenosti (AROE – At Risk Of Poverty and social Exclusion)¹³	2711831

Oblast socijalne, porodične i dječije zaštite u Bosni i Hercegovini i dalje je isključivo u nadležnosti entiteta Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) te Brčko Distrikta (BD)¹⁴. Ukupno 13 ministarstva i preko 200 direktnih pružatelja usluga (centara za socijalni rad i nevladinih organizacija), apliciranjem više od 20 zakona koji uređuju ovu oblast, doprinose neujednačenosti u pogledu vrste prava i njihovog ostvarivanja za djecu. Ovakav kompleksan sistem iziskuje značajna novčana izdvajanja i rashode koji su u 2011. godini iznosili 17,1% ukupnog BDP-a. Međutim, postoje iznimne neujednačenosti i teritorijalne razlike u novčanim davanjima korisnicima zavisno od mjesta prebivališta porodice.

Dodatni problem predstavlja i činjenica da se i određena socijalna prava koja su predviđena kantonalnim zakonima u FBiH, ipak ne isplaćuju (jer nisu planirana u kantonalnim budžetima). Takav je slučaj sa dječijim doplatkom u Unsko-anskom kantonu, Kantonu 10 i Zapadnohercegovačkom kantonu.¹⁵ Pored toga, brojni su primjeri ugroženih kategorija stanovništva, koje nisu obuhvaćene socijalnom pomoći zbog manjkavosti u zakonodavnom i regulatornom okviru.

Centar za socijalni rad (CSR) kao prvostepeni organ i pružatelj usluga od ključne je važnosti za realizaciju i pružanje usluga socijalne zaštite. Međutim, broj predmeta u CSR-a iz godine u godinu raste¹⁶, od 532666 u 2006. godini pa do 639346 u 2011. godini, dok se broj socijalnih radnika značajno ne povećava.

Uprkos naporima Europske unije i mnogih drugih donatora, Bosna i Hercegovina i dalje ima sistem socijalne zaštite koji ima slabu efikasnost u smanjenju siromaštva, a time i povećan rizik za razdvajanje porodica i djece. Dodatno, Svjetska banka tvrdi da su rashodi BiH za socijalnu pomoć "fiskalno neodrživi, ekonomski neefikasni i socijalno nepravedni".¹⁷

¹¹ BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita 2007.-2012. Tematski bilten 07.* Sarajevo: Agencija za statistiku: (2013)

¹² *Osobe koje žive u kućanstvima s vrlo niskim intenzitetom rada* – odnosi se na one osobe (mlađe od 60 godina) koje žive u domaćinstvu čiji je intenzitet rada manji od 0,2. Intenzitet rada je termin koji predstavlja odnos između ukupnog broja mjeseci u kojima su svi članovi domaćinstva radili u referentnom razdoblju i ukupnog broja mjeseci koje su ti članovi domaćinstva teoretski mogli raditi u tom istom razdoblju. Intenzitet rada definira se kao vrlo niski (0 - 0,2), niski (0,2 - 0,45), srednji (0,45 - 0,55), visoki (0,55 - 0,85) i vrlo visoki (0,85 - 1).

¹³ Indikator AROPE, tri su indikatora: 1. Izloženost riziku siromaštva i socijalne isključenosti, 2. Teška materijalna uskraćenost i 3. Vrlo nizak intenzitet rada.

¹⁴ SOS Dječija sela BiH (2013) *Prikaz alternativnih oblika zaštite u Bosni i Hercegovini zasnovan na istraživanju o primjeni Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece u zemlji*

¹⁵ Custom Concept za UNICEF (2013) *Analiza potreba djece i porodica iz oblasti socijalne zaštite i zdravlja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu*

¹⁶ BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita 2006-2011. Tematski bilten 07.* Sarajevo: Agencija za statistiku: (2012)

¹⁷ Svjetska banka (2009) *Socijalna davanja u Bosni i Hercegovini: kreiranje održivog sistema socijalne zaštite zasnovanog na stvarnim potrebama*

3. PROFIL, BROJ I ZAŠTITA DJECE U CILJNOJ GRUPI

3.1. DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA¹⁸

*"Jedna trećina djece bez roditeljskog staranja u BiH živi u institucijama. Život u institucionalnim uslovima trajno oštećuje fizički, intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj djeteta. Zbog dugogodišnjeg institucionalizacije mladi bez roditeljskog staranja su socijalno najisključenija grupa mladih."*¹⁹

U BiH još uvijek nije uspostavljen jedinstven informacijski sistem za evidenciju djece bez roditeljskog staranja i evidenciju razloga razdvajanja djece od roditelja, što bi predstavljalo osnovni preduslov za kvalitetnu socijalnu zaštitu.

Također, određene nejasnoće uzrokovane neusklađenim pravnim odredbama i dalje postoje. Zakoni nemaju posebnu definiciju za djecu bez roditeljskog staranja, već je ona data u odredbama entitetskih Zakona o socijalnoj zaštiti: *dijete bez roditeljskog staranja* je dijete bez oba roditelja; čiji su roditelji nepoznati; napušteno od strane roditelja; čijim roditeljima su oduzeta ili spriječena roditeljska prava. Porodični zakoni također nemaju posebnu definiciju djece bez roditeljskog staranja. Međutim, ona je implicirana odredbama o *razlozima za stavljanje djece pod starateljstvo*: roditelji koji su umrli, nestali ili su nepoznati; roditelji kojima su roditeljska prava oduzeta; roditelji bez pravnog svojstva; roditelji koji su zanemarivali dijete; roditelji su odsutni ili nisu u mogućnosti da vode redovno brigu o svojoj djeci. U kategoriju djece bez roditeljskog staranja spadaju i *djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama* (roditelji, zbog nesređenih porodičnih odnosa ili finansijskih problema, nisu u mogućnosti da obezbijede djetetu normalne uslove za odgovarajuće odrastanje, te fizički i mentalni razvoj), te djeca koja bi mogla biti privremeno odvojena, mada ne postoji jasna razlika između ove dvije kategorije. Naime, djeca iz obje kategorije mogu biti smještena u institucije ili u hraniteljske porodice.

Također, važno je naglasiti da Agencija za statistiku BiH hraniteljstvo odnosno "smještaj u drugu porodicu" u izvještajima o socijalnoj zaštiti klasificira kao "jedan od oblika smještaja u ustanovu"²⁰, što uvodi dodatnu konfuziju u statističke podatke i opće razumijevanje.

Aktualni usvojeni Zakoni eksplicitno ne definiraju postupke i mjere prema kojima će pružatelji usluga prvenstveno uzeti u obzir sva moguća rješenja, prije nego li odrede da roditelj izgubi roditeljsko pravo kao i da razdvoje dijete od porodice smještajući ga u ustanovu ili drugu hraniteljsku porodicu. Također, važećim Zakonima nisu definirani postupci koji bi bili usmjereni ka promociji hraniteljskog oblika (vaninstitucionalnog modela) alternativnog zbrinjavanja djece u odnosu na donošenje odluke o smještaju djeteta u javnu ustanovu za alternativno zbrinjavanje djece (institucionalni model).

Neprecizni podaci iz 2010. godine²¹ ukazuju na brojku od 2000 do 4000 djece bez roditeljskog staranja u BiH, od čega je oko dvije trećine u Federaciji BiH. Danas, kao i tokom navedenog perioda, sva djeca koja su smještena u institucijama pri vjerskim i nevladinim organizacijama nisu evidentirana, kao ni djeca na hraniteljstvu, posebno tamo gdje je smještaj urađen od strane roditelja bez posredovanja centara za socijalni rad. Zabrinjavajući je podatak da više od tri četvrtine djece bez roditeljskog staranja (76%) ima oba ili jednog roditelja, a ipak živi u sistemu javnog zbrinjavanja.

¹⁸ Važna napomena: Ustanove za djecu bez roditeljskog staranja Brčko Distrikt ne poznaje, te stoga nema niti evidencije o broju djece smještene u dječije domove već su djeca smještena u ustanove za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja u entitetima, a dostupni podaci relevantnih statističkih zavoda i agencije nisu ujednačeni odnosno ne postoje podaci za neke specifične statističke godine.

¹⁹ SOS Dječija sela BiH (2013) Prikaz alternativnih oblika zaštite u Bosni i Hercegovini zasnovan na istraživanju o primjeni Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece u zemlji

²⁰ BHAS (Agencija za statistiku BiH) Socijalna zaštita 2007.-2012. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2013), str. 37

²¹ SOS Dječija sela BiH (2010) Položaj djece u Bosni i Hercegovini – Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djeteta

Pravo djece bez roditeljskog staranja na usvojenje i život u porodici dodatno je komplicirano teškim, sporim i gotovo nemogućim procesom usvajanja bez postojanja jedinstvene baze potencijalnih usvojitelja i baze djece koja mogu biti usvojena, o čemu svjedoči podatak da je tokom 2012. godine evidentirano samo 67 usvojenja. Po riječima profesionalaca i nalazima nekih istraživanja iz okolnih zemalja, usvojitelji su prije svega zainteresirani za djecu što mlađeg uzrasta, zdravu i bjeloputu djecu, a često insistiraju na određenom spolu djeteta.

Kao što se iz tablice 2 vidi, prema dostupnim službenim statistikama entitetskih zavoda i agencije za statistiku u BiH je u 2012. godini 2661 dijete bilo pod starateljstvom. Prema istom izvoru, usvojeno je 67 djece, a u institucionalnom obliku brige i u hraniteljskim porodicama registrirano je ukupno 1700 djece.²²

Tablica 2. Broj djece u formalnim oblicima zbrinjavanja²³

OBLIK ZBRINJAVANJA	2012. godina
Starateljstvo ²⁴	1601
Starateljstvo za posebne slučajeve ²⁵	1060
UKUPNO DJECE POD STARATELJSTVOM:	2661
Usvojenje	67
Ustanove za djecu bez roditeljskog staranja (institucionalni smještaj) ²⁶	917
Hraniteljstvo	716
UKUPNO DJECE U ALTERNATIVNOM SMJEŠTAJU:	1700

Ostaje upitno kako dolazi do razlike od 961 djeteta između navedene dvije kategorije. Prema tumačenjima uposlenika centara za socijalni rad, najvjerovatnije je da se radi o djeci koja su u neformalnim oblicima brige ili djeci koja su smještena u institucijama koje su pod pokroviteljstvom vjerskih zajednica, a koje nemaju obavezu izvještavanja. Ovo pokreće mnoga druga pitanja, a najprije pitanje kvaliteta brige i adekvatne zaštite djece. Neformalni oblici zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja²⁷ rijetko su adekvatno prepoznati od strane CSR-a, a postoji osnovana pretpostavka da zbog tradicionalizma koji je uvriježen na ovim prostorima djeca povjeravaju bakama, djedovima ili široj porodici, dok roditelji provode veći dio godine radeći u inostranstvu a šira porodica preuzima brigu za dijete bez formaliziranja starateljstva.

Za razliku od zvanične državne statistike koja izvještava o 917 djece u institucijama, prema neslužbenim podacima, samo u 5 ustanova u FBiH registrirano je 977²⁸ djece. Od ovog broja, 81% djece ima jednog ili oba roditelja²⁹. Zabrinjavajući je podatak da u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja boravi 68 djece mlađe od tri godine, kao i da je 48,6% djece mlađe od 14 godina.

²² Prema podacima, biltenu za socijalnu porodičnu i dječiju zaštitu Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske (Resor za socijalnu, porodičnu i dječiju zaštitu) u RS-u je u 2013. godini evidentirano 389 djece smještenih u 284 hraniteljske porodice.

²³ BHAS (Agencija za statistiku BiH) Socijalna zaštita 2007.-2012. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2013)

²⁴ Postoji pretpostavka da entitetski zavodi i agencija za statistiku u oblast starateljstva ubrajaju i sve ostale nabrojane oblike zbrinjavanja pa dolazi uvećanog konačnog broja za oko 1.399 djece odnosno 4.426 djece može se smatrati relevantnim brojem djece bez roditeljskog staranja.

²⁵ Nije poznato šta je prema klasifikaciji Agencije za statistiku BiH definicija "starateljstva za posebne slučajeve", ali je ova vrsta starateljstva navedena u svakom biltenu socijalne zaštite u poglavlju „Oblici i usluge socijalne zaštite - maloljetni korisnici“.

²⁶ Navedeni oblik institucionalnog zbrinjavanja uključuje statistiku i klasifikaciju Agencije za statistiku BiH po sljedećim grupama: 1. Ustanove za djecu bez roditeljskog staranja, 2. Domovi za djecu i omladinu i 3. Druge ustanove socijalne zaštite

²⁷ Smještaj djece bez roditeljskog staranja realiziran bez posredovanja centra za socijalni rad odnosno brigu o djetetu preuzima osoba koja nema zvaničan mandat niti odobrenje od strane nadležnog CSR za izvršavanje brige o djetetu.

²⁸ Statistički podatak prezentiran od strane Federalnog ministarstva za rad i socijalnu politiku tokom konferencije „Reforma dječije zaštite - Transformacija institucija i alternativno zbrinjavanje djece“ koja je održana u Sarajevu 08.10.2014. godine

²⁹ BHAS (Agencija za statistiku BiH) Socijalna zaštita 2007.-2012. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2013)

Očigledan primjer, kako se direktnim uvidom na terenu dobije sasvim drugačija slika od zvanično prezentirane, dolazi iz relevantnog Ministarstva socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona. Naime, u HNK-u je zvanično registrirano 59 djece bez roditeljskog staranja, mada je inspekcijskim pregledom na terenu utvrđeno da je preko 160 djece smješteno samo u institucijama. Naime, djeca, njih 37, žive u Dječijem domu Mostar, koji je javna ustanova, kao i u tri ustanove koje podržava vjerska zajednica i koje nisu obavezne dostavljati podatke o broju djece o kojima brinu, kao ni o ostalim relevantnim parametrima vezanim za brigu koju pružaju: Ivan Pavao II, Vionica, sa 65 djece od kojih je 8 beba, Majčino selo u Međugorju sa nepoznatim brojem djece i Duga, Zvirovići kod Čapljine, koja zbrinjava djecu iznad 17 godina i porodice pod rizikom od razdvajanja. Nije poznato koliki je broj djece i porodica koje su tu zbrinute.³⁰

Po riječima direktora Dječijeg doma u Sarajevu, trenutno (oktobar 2014. godine) je u Domu 17 beba, ali kako je većina njih sa razvojnim poteškoćama ili teško bolesna, nema zainteresiranih hraniteljskih niti usvojiteljskih porodica koje bi brinule o njima.³¹

3.2. DJECA KOJOJ PRIJETI GUBITAK RODITELJSKOG STARANJA

*U Smjernicama za alternativno zbrinjavanje djece, navedeno je: "S obzirom da je porodica temeljna grupa društva i prirodno okruženje za razvoj, dobrobit i zaštitu djece, napore treba prvenstveno usmjeriti na omogućavanje djeci da ostanu ili se vrate na staranje svojim roditeljima. Država treba osigurati da porodice ostvaruju pristup oblicima podrške namijenjenim za njihovu starateljsku ulogu. Svako dijete i mlada osoba treba živjeti u poticajnom, zaštitničkom i brižnom okruženju koje promovira njegov odnos, njegov puni potencijal. Djeca sa neadekvatnim roditeljskim staranjem ili bez roditeljskog staranja su posebno izložena opasnosti da im bude uskraćeno takvo porodično okruženje. U slučajevima gdje djetetova vlastita porodica nije u stanju, čak ni uz odgovarajuću podršku, pružiti djetetu adekvatno staranje, ili dijete zanemaruje i odriče se ga, država je odgovorna da štiti prava djeteta i osigura odgovarajuće alternativno zbrinjavanje, sa ili preko nadležnih lokalnih organa i ovlaštenih organizacija civilnog društva. Uloga države je da kroz nadležne organe osigura nadzor nad sigurnošću, dobrobiti i razvojem svakog djeteta smještenog u neki oblik alternativnog zbrinjavanja, kao i redovne provjere radi utvrđivanja prikladnosti pruženog aranžmana zbrinjavanja."*³²

Dijete ima pravo na to da se njegovi najbolji interesi "uzmu u obzir kao primarno razmatranje" kada javne ili privatne ustanove socijalne zaštite, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela donose odluke u vezi s djecom (Konvencija o pravima djeteta - CRC, član 3. stav 1.), a ovo pravo garantiraju i Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece. Međutim, pogrešno tumačenje ciljeva i opsega principa "najboljeg interesa" u praksi može dovesti do izuzetno neprimjerenih i štetnih mjera prema djeci koja su, ili za koju postoji rizik da ostanu, bez roditeljskog staranja. Isto tako, "najbolji interesi djeteta" predstavljaju faktor procjene u dvije situacije koje se direktno odnose na alternativnu brigu: ispitivanje potrebe za odvajanjem djeteta od njegovih roditelja (CRC, član 9.1 i 20.1); i ispitivanje opcije usvojenja djeteta koje je smješteno u alternativnu brigu (CRC, član 21.). Posebno u tim slučajevima najbolji interesi djeteta bi trebalo da imaju prednost.

Ne postoje pouzdani podaci o djeci u BiH kojoj prijeti odvajanje od roditelja. Jedan od razloga je da je riječ o vrlo heterogenoj populaciji, sačinjenoj od niza kategorija i podkategorija djece, koja su obuhvaćena sistemom socijalne zaštite iz različitih razloga. Pretpostavke na osnovu podataka dobijenih iz intervjua sa profesionalcima su da se, s jedne strane, ne evidentiraju sva djeca; dalje, evidentiraju se porodice, a ne djeca, kojih često u jednoj porodici ima više; a sa druge strane, da se jedna porodica, odnosno, jedno dijete, broji više puta jer se najčešće pojavljuje u nekoliko kategorija.

³⁰ Statistički podatak prezentiran od strane nadležnog ministarstva za socijalnu zaštitu tokom konferencije "Reforma dječije zaštite - Transformacija institucija i alternativno zbrinjavanje djece" koja je održana u Sarajevu 08.10.2014. godine.

³¹ Statistički podatak prezentiran tokom konferencije "Reforma dječije zaštite - Transformacija institucija i alternativno zbrinjavanje djece" koja je održana u Sarajevu 08.10.2014. godine

³² Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, okvir UN-a, stavovi 3, 4 i 5.

Dakle, centri za socijalni rad nemaju ujednačenu metodologiju evidencije socijalno ugroženih porodica sa djecom tako da nije dostupan pouzdan podatak o broju djece koja žive u porodici sa višestrukim problemima koji štetno utječu na njegov pravilan razvoj i odrastanje te kao takvi mogu dovesti do razdvajanja od porodice. Najčešće se ovaj podatak poistovjećuje sa brojem porodica koje primaju novčanu pomoć.

Kao što je vidljivo iz tablice 3, procjenjuje se da u BiH živi 112537 djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja, a čak 58,6% ove djece je pod rizikom zbog loše ekonomske situacije odnosno djeca roditelja koji nemaju dovoljno prihoda tj. porodice kojima prijeti siromaštvo. Iako Smjernice za alternativno zbrinjavanje jasno definiraju da siromaštvo kao takvo nikada ne bi trebalo da bude opravdanje za prijem djeteta u alternativnu brigu (tačka 15), upravo je teška ekonomska situacija jedan od najčešćih i jedinih razloga razdvajanja djeteta i biološke porodice. Uslijed nedopustivih i neodgovornih zakonskih odredbi ne iznenađuje činjenica da je više od 55% djece pod rizikom da izgubi roditeljsko staranje zbog teške ekonomske situacije odnosno nedostatka sredstava za adekvatan život.

Nije poznato da li se u određenim kategorijama pojavljuju dupli individualni slučajevi odnosno da li se npr. jedno dijete koje je sklono prošenju i skitnji evidentira u obje kategorije ili samo u jednu od navedenih, što značajno utječe na statistički prikaz broja djece pod rizikom od razdvajanja i broja djece bez roditeljskog staranja.

Također, ne može se tvrditi da su sva ova djeca pod rizikom gubitka roditeljskog staranja, jer je, najčešće, potrebno je evidentirati tri vrste rizika da bi se porodice smatrale da su pod rizikom razdvajanja roditelja i djece.

Tablica 3. Procjena broja djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja u BiH

Procjena broja djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja u BiH (2012. godina)³³	
Kategorija	Brojčana procjena
Djeca ugrožena porodičnom situacijom	
Djeca roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost	902
Djeca roditelja koji nemaju dovoljno prihoda – kojoj prijeti siromaštvo	66049
Djeca roditelja koji zanemaruju ili zlostavljaju djecu	2774
Djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama	8404
Odgojno zanemarena i zapuštena djeca	4780
Ukupno:	82909
Društveno neprihvatljivo ponašanje	
Djeca sklona skitnji	1016
Djeca sklona prosjačenju	1497
Maloljetnici skloni prostituciji	176
Djeca sklona vršenju krivičnih djela	4837
Djeca ovisnici o alkoholu	373
Djeca ovisnici o drogama	446
Ukupno:	8345
Djeca sa smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju	14253
Djeca sa teškim stambenim prilikama	5622
Djeca civilne žrtve rata ili članovi porodice civilnih žrtava rata	1408
Ukupno:	21283
UKUPNO: 112537 DJECE	

³³ BHAS (Agencija za statistiku BiH) Socijalna zaštita 2007.-2012. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2013)

3.3. PROCES DEINSTITUCIONALIZACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI I NJEGOVE IMPLIKACIJE NA DJECU

Proces deinsitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite započeo je u Bosni i Hercegovini skromnim, ali značajnim koracima. U Republici Srpskoj je u aprilu 2014. godine stupio na snagu Pravilnik o hraniteljstvu, čime je ovaj entitet pokazao jasno opredjeljenje za porodični smještaj djece bez roditeljskog staranja. U Federaciji Bosne i Hercegovine je u drugoj polovini 2014. godine usvojena Javna politika o hraniteljstvu, a Zakon o hraniteljstvu je upućen u proceduru. Također, u ovom entitetu usvojen je prijedlog Strategije deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014-2020).

Zahvaljujući saradnji vladinog i nevladinog sektora, zabilježeno je nekoliko primjera transformacije institucija za djecu bez roditeljskog staranja. U Zenici je 2008. godine izvršena prva transformacija Dječijeg centra "Most" i osnivanje Malog porodičnog doma kapaciteta 12 mjesta; u Tuzli je pri kraju transformacije Dječijeg doma koja podrazumijeva i otvaranje niza novih usluga za djecu i porodice; u Hercegovačko-neretvanskom kantonu je kroz projekt "Priprema i stvaranje uvjeta za transformaciju JU Dječjeg Doma Mostar" otpočeo proces transformacije ove institucije; također, početnim pripremama za transformaciju pristupio je i Dječiji dom u Sarajevu.

Tokom 2011. godine Skupština općine Zvornik donijela je odluku o zatvaranju Dječijeg doma u Kiseljaku, tako da je JU Dječiji dom Rada Vranješević sada jedina institucija za djecu bez roditeljskog staranja u Republici Srpskoj³⁴.

Ono što je bitna odlika deinstitutionalizacije, a što je još uvijek u Bosni i Hercegovini najslabija karika u sistemu je prevencija napuštanja djece, odnosno prevencija razdvajanja djece od bioloških porodica. Postojeći zakoni rijetko ili nikako nalažu provedbu konkretnih mjera prevencije već su te mjere okvirno i uopćeno definirane u nekoliko članova zakona ističući ovaj segment prevencije kao vrlo važan. Najčešći zakonski definirani oblici preventivnih mjera na svim nivoima vlasti u BiH su tercijarni tj. novčana naknada porodicama i djeci pod rizikom od razdvajanja, dok su primarni i sekundarni oblici prevencije nedovoljno prisutni. O njihovoj važnosti govori i Komitet za prava djeteta, koji u zapažanjima Kombiniranog drugog, trećeg i četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine idenitificira izostanak ljudskih i drugih resursa koji su na raspolaganju centrima u cilju provođenja kvalitetnih programa prevencije raspada porodice, a takve vrste aktivnosti moraju biti prioritet³⁵.

Također, u BiH zakonodavstvu još uvijek ne postoji eksplicitna zabrana smještaja beba i djece do tri godine u institucije, što bi bio prvi i vrlo značajan korak ka porodičnom zbrinjavanju i postepenom smanjivanju broja djece u institucijama.

3.4. IZ DRUGOG UGLA - UMJESTO ZAKLJUČKA

Smatra se da u Bosni i Hercegovini postoji oko 3 000 djece bez roditeljskog staranja. Nema pouzdanih podataka niti o broju djece bez roditeljskog staranja niti o razlozima razdvajanja od biološke porodice. Također, smatra se da je preko 112000 djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja, a više od polovine ove djece je pod rizikom razdvajanja od roditelja prvenstveno zbog siromaštva. I ovo je samo okvirni podatak, jer se ne može sa sigurnošću tvrditi da su sva ova djeca pod direktnim rizikom od razdvajanja. Iako je tek na početku, proces deinstitutionalizacije je, osim u dijelu prevencije, sve više prisutan u svim segmentima socijalne zaštite djece i porodica, pa se vjeruje da će značajno doprinijeti razvijanju potrebnih usluga kako bi se djeci omogućilo ostvarivanje prava na kvalitetnu zaštitu u porodičnom okruženju.

³⁴ Prema podacima iz Biltena za socijalnu porodičnu i dječiju zaštitu Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske (Resor za socijalnu, porodičnu i dječiju zaštitu) ukupan broj dostupnih mjesta u domu Rada Vranješević je 150, a u decembru 2013. godine u ovom domu boravilo je ukupno 61 dijete.

³⁵ Zaključna zapažanja Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog Periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojen na 61-oj sjednici Komiteta (17.septembra – 5. oktobra 2012. godine).

4. PRAVA DJECE I NJIHOVA PRIMJENA U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina je 1993. godine ratificirala Konvenciju o pravima djeteta, koja je i dio Aneksa Ustava BiH, tako prihvaćajući sve obaveze koje ova Konvencija definira. Također, BiH je ratificirala i dva opciona protokola (Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji CRC-OPSC, te Fakultativni protokol o učešću djece u oružanim sukobima CRC-OPAC). Iako je Generalna skupština Ujedinjenih Nacija usvojila treći Opcioni protokol o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima djeteta³⁶ (OP3 CRC) u decembru 2011. godine, Bosna i Hercegovina je jedna od zemalja koja ga još uvijek nije ratificirala.

Ipak, Ustav BiH ne govori ni o načinu primjenjivanja Konvencije (neposredno ili putem donošenja domaćih zakona), ni o prvenstvu u slučaju neusaglašenosti sa domaćim zakonodavstvom. *Od posebne je važnosti činjenica da ne postoji podzakonska regulativa sa konkretno razrađenim kriterijima za ostvarivanje prava djeteta, kao i odgovornosti za njihovo kršenje, te da odredbe Konvencije nisu u potpunosti implementirane u sve grane prava. Ustav BiH delegira pitanja socijalne zaštite na nivo entiteta i ne ističe posebno pitanja porodice i dječije zaštite.*³⁷

U septembru 2012. godine Komitet za prava djeteta iznio je zaključna zapažanja Kombiniranog drugog, trećeg i četvrtog izvještaja Bosne i Hercegovine, a od tada su se dogodile neznčajne promjene. Komitet je, između ostalog, preporučio da država: razmotri donošenje sveobuhvatnog Zakona o pravima djece na državnom nivou“, „obezbjedi adekvatne ljudske, tehničke i finansijske resurse kako bi Akcioni plan za djecu 2011.- 2014. bio adekvatno sproveden“, obnovi mandat Vijeća za djecu“, „uspostavi proces obezbjeđivanja budžeta koji adekvatno uzima u obzir potrebe djece kako na državnom tako i na drugim nivoima“, „uspostavi mehanizme za praćenje i ocjenu adekvatnosti, djelotvornosti i pravednosti u raspodjeli sredstava“, a dodatno Komitet je izrazio zabrinutost jer usvojeni zakoni u Državi članici nisu u potpunosti u skladu sa Konvencijom“ u oblasti usvajanja itd.

Ohrabruje činjenica da je BiH ispunila određene uslove i time omogućila ostvarivanje osnovnih dječijih prava poput upisa u matičnu knjigu rođenih, provedbu popisa stanovništva, usvajanje strategije deinstitucionalizacije na nivou FBiH, ali je mnoštvo nerealiziranih preporuka.

BiH propustila je obezbijediti adekvatne finansijske ljudske, tehničke i druge resurse kako bi se Akcioni plan za djecu mogao nesmetano realizirati. Vijeće za djecu je kao stručno, savjetodavno, koordinacijsko i interesorno tijelo, nakon 2007. godine, obnovilo mandat u decembru 2013. godine. Zabrinjavajući podatak je da sedam godina nakon prestanka mandata Vijeća za djecu, a dvije godine nakon preporuka Komiteta, nisu osigurana izravna budžetska sredstva koja bi podržala prevenciju razdvajanja i razvoj alternativnih oblika zbrinjavanja, niti su stvoreni preduslovi za ravnomjernu dodjelu sredstava za djecu. Na taj način država svakodnevno krši prava djecu i diskriminira ih na osnovu mjesta prebivališta. Ohrabruje činjenica da novoosnovano Vijeće za djecu priprema novi Akcioni plan za djecu BiH 2015.- 2020. godine, ali će doživjeti sudbinu prethodnog Akcionog plana ukoliko ne bude bilo razumijevanja donosioca odluka koji moraju odvojiti značajna sredstva za realizaciju ovog dokumenta. Sigurno je kako će za realizaciju Akcionog plana 2015.-2020. godine biti potrebna znatna donatorska sredstva.

³⁶ Međunarodni sporazum koji omogućava podnošenje žalbe protiv države Komitetu o pravima djeteta, u slučaju tvrdnje o povredi bilo kojih prava iz Konvencije o zaštiti prava djeteta (kao i opcionih protokola o oružanim konfliktima, trgovini djecom, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, ukoliko je država njihov potpisnik). Svaka država koja ratificira OP3 nakon što sporazum stupi na snagu će proći tromjesečni period čekanja, tokom kojeg Komitet neće primati žalbe protiv te države. Žalbe se mogu uložiti samo za povrede prava koje se dogode nakon što žalbeni mehanizmi u toj državi stupe na snagu. Komitet će saslušati žalbe samo ako su "iscrpljena sva domaća pravna sredstva" – odnosno podnosioci žalbe prvo moraju pokušati da riješe povredu prava putem svih zakonskih sredstava dostupnih u domaćem pravnom sistemu. Ukoliko Komitet odluči u korist žrtve/žrtava, Komitet ima pravo da vladi te države preporuči da djeci žrtvama ponudi odštetu u vidu rehabilitacije, nadoknade štete, finansijske kompenzacije ili garancije da se isto neće ponoviti.

³⁷ SOS Dječija sela BiH (2010) Položaj djece u Bosni i Hercegovini – Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i ili djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djeteta.

Također, trenutne zakonske definicije i vođenje procesa usvojenja nisu u potpunosti u skladu s Konvencijom o pravima djeteta. Prvo, proces usvojenja nije jednak u odnosu na entitete i Brčko Distrikt. Drugi problem predstavlja gornja granica usvojenje od pet godina za djecu u Republici Srpskoj, a u Federaciji BiH ova granica je deset godina. Treći, neprihvatljiva praksa nepostojanja podataka o djeci koja su uključena u međunarodna i domaća usvojenja. Zaključno, nemoguće je usvojenu djecu kategorisati u odnosu na spol, dob, socio-ekonomski status i sl. Važno je napomenuti da je Bosna i Hercegovina potpisnica, odnosno ugovorna strana 56 potpisanih i ratificiranih međunarodnih ugovora/konvencija kojima je Vijeće Evrope depozitar³⁸. Među potpisanim konvencijama nema Haške konvencije o zaštiti djece i saradnji država u međudržavnom usvojenju koja bi riješila neke od osnovnih problema i prepreka u procesu međudržavnih usvojenja. Bosna i Hercegovina nije potpisala ni ratificirala navedenu Konvenciju.

Četiri ključna principa Konvencije, pravo na život, opstanak i razvoj, pravo na nediskriminaciju, na izražavanje mišljenja i poštovanje najboljih interesa djeteta, predstavljaju prava bez čijeg ostvarivanja ne bi bilo moguće govoriti ni o jednom drugom pravu. Najbolji interes djeteta i participacija su u direktnoj vezi sa kvalitetom implementacije ostalih prava iz Konvencije, tj. ona osiguravaju kvalitetu brige o djeci, njihove zaštite, poticanja i unaprjeđenja njihovog razvoja. Ova dva principa, a posebno način na koji će se implementirati u cilju zaštite i unaprjeđenja prava djeteta, u neposrednoj su vezi sa slikom o djetetu i djetinjstvu koja dominira u određenom društvu.

Iako nije odredba koja je direktno definirana u Konvenciji o pravima djeteta (CRC), svako dijete ima pravo na kvalitetnu brigu. Ovo je za sve aktere iz vladinog i nevladinog sektora vrlo važno kada definiraju svoje dužnosti i odgovornost prema djeci bez roditeljskog staranja ili djeci kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja. Država ima obavezu osigurati ostvarivanje prava djece u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta, te tako i ostvarivanje prava svakog djeteta na kvalitetnu brigu, gdje god da se dijete nalazi.³⁹

4.1. SMJERNICE ZA ALTERNATIVNO ZBRINJAVANJE DJECE, OKVIR UN-a

Obilježavajući 20. godišnjicu Konvencije o pravima djeteta, dana 20.11.2009. godine Generalna Skupština Ujedinjenih nacija formalno je pozdravila izdavanje Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece.⁴⁰

Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece, okvir UN-a odnosi se na zaštitu i dobrobit djece bez roditeljskog staranja i djece koja su izložena riziku da ostanu bez roditeljskog staranja. *Smjernice* su neobavezujući međunarodni instrument⁴¹, koji predstavlja bliže tumačenje odredbi *Konvencije o pravima djeteta*. Svrha ovog dokumenta je da pomogne i podrži države u adekvatnoj primjeni prava djeteta, a također predstavlja osnovni dokument Komitetu za prava djeteta, kada daje preporuke državama za unaprjeđenje položaja djece.

Smjernice ukazuju na potrebu za integralnim pristupom uslugama za podršku roditeljima i ostanku djeteta sa biološkom porodicom. Ističu izbor adekvatnog smještaja za dijete samo onda kada je to potrebno i samo onoliko dugo koliko je to neophodno, prije nego što se stvore uslovi za povratak djeteta u porodicu ili druga rješenja koja obezbjeđuju stalnost, stabilnost i bezbjednost u životu djeteta, u skladu sa njegovim najboljim interesima. Pri tome su predviđene kontinuirane, po preporuci tromjesečne revizije, čiji je cilj provjera nužnosti i prikladnosti smještaja djeteta.⁴² Naglasak je na razvoju spektra usluga u zajednici koje trebaju odgovoriti na potrebe porodica u različitim situacijama i životnom dobu, a daje se prednost porodičnom nad rezidencijalnim okruženjem, dok se istovremeno očekuju odgovarajući standardi staranja o djeci⁴³.

³⁸ http://www.mfa.ba/vanjska_politika_bih/multilateralni_odnosi/vijece_evrope/bih_i_ve/?id=104

³⁹ SOS Children's Villages International (2014) KVALITETNA BRIGA JE VAŽNA

⁴⁰ Smjernice za alternativno o zbrinjavanje djece

⁴¹ IDEMO DALJE: Priručnik za implementaciju "Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece" (2012).

⁴² Tačke 32 - 52 Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece

⁴³ Tačke 23, 53, 123, 126 Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece

Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece promovirane su u Bosni i Hercegovini još od njihovog usvajanja 2009. godine: organizacija SOS Dječija sela BiH je prevela, štampala i distribuirala ovaj dokument centrima za socijalni rad i drugim zainteresiranim, koji su u provedenoj anketi ⁴⁴ uglavnom saopćavali da su upoznati sa sadržajem *Smjernica* (78% kontaktiranih centara poznaje svrhu *Smjernica*, a 64% centara ih koristi u svakodnevnom radu), mada nije detaljnije objašnjeno u kojoj mjeri stručni radnici centra poznaju i kako razumiju i koriste ovaj dokument.

4.2. NEDISKRIMINACIJA

(2) Sva prava primjenjuju se na svu djecu bez diskriminacije. Države imaju obavezu da štite djecu od svih oblika diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije njihovih prava.

Diskriminacija djece u BiH je sveprisutna u raznim oblicima. Jedan od oblika diskriminacije koji je često uzročnik drugih problema jesu neravnomjerno raspoređeni budžeti odnosno nejednake novčane pomoći svakom djetetu kojem je pomoć potrebna bez obzira na mjesto prebivališta.

Sve porodice, i one kod kojih postoji i one kod kojih ne postoji rizik da djeca ostanu bez roditeljskog staranja, suočavaju se sa istim problemima uslijed diskriminacije tokom radnog odnosa. Naime, za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta žena ima pravo na porođajno odsustvo u trajanju jedne godine neprekidno. Načelno, utvrđeno je i pravo na naknadu plaće za vrijeme porođajnog odsustva, s tim što je konkretizacija tog prava prepuštena specijalnim zakonima: Zakonu o zdravstvenom osiguranju, Zakonu o radu odnosno Zakonu o socijalnoj zaštiti.

„Bremenita šarolikost“⁴⁵ kako to opisuju određeni izvještaji najbolje je opisana diskriminatornim zakonskim odredbama koje slijede u nastavku.

U **FBIH** dječiji doplatk isplaćuje se na nivou općina i razlikuje se od kantona da kantona u rasponu od 0 KM do 33 KM po djetetu mjesečno. Dječiji doplatk dodjeljuje se na imovinskom cenzusu u odnosu na prihodovni prag koji određuje CSR, a koji može biti u rasponu od 62 KM do 120 KM. Porodiljska naknada (naknada plate za vrijeme korištenja porodiljskog odsustva) isplaćuje se po stopi od 50%-80% ostvarene mjesečne plaće u posljednjih 6 mjeseci ili prosječne plate u FBiH, a visina naknade razlikuje se od kantona do kantona.⁴⁶

U **RS-u** efikasna centraliziranost sistema socijalne zaštite vidljiva je na najbolji mogući način prilikom analize dodjela novčane pomoći. Porodiljska naknada (naknada plaće za vrijeme korištenja porodiljskog odmora) je dominantni izdatak Javnog fonda za dječju zaštitu. Materinski dodatak se isplaćuje u iznosu od 70 KM. Novčana pomoć za opremu novorođenog djeteta isplaćuje se u iznosu od 250 KM. Za razliku od nekih kantona u FBiH, nije predviđena novčana pomoć u prehrani djeteta za novorođenčad. Osnovni iznos dječjeg dodatka varira u zavisnosti od broja djece u porodici (od 45 KM do 100 KM). Naknada za porodilje je jednokratna naknada koja se isplaćuje po rođenju djeteta u iznosu od najmanje 50% prosječne neto plaće u RS-u u prethodnoj godini. Ona trenutno iznosi 390 KM za prvo i drugo dijete, 400 KM za treće dijete i 500 KM za četvrto dijete. Porodiljska naknada plaće isplaćuje se u punom iznosu plaće.⁴⁷

Dječji dodatak ostvaruju svi građani **Brčko Distrikta** koji imaju djecu i to u paušalnom iznosu od 80 KM (ili 10% prosječnih primanja u Brčko Distriktu). Iznos dodatka povećava se na 120 KM (150% osnovnog prava, bez obzira na prihode porodice) u slučaju djeteta bez roditeljskog staranja ili sa posebnim potrebama, ili djeteta koje živi sa jednim roditeljem (samohranim), ili čiji roditelj ili roditelji su invalidi sa 60% nesposobnosti za rad. Porodiljska naknada (naknada plaće za vrijeme korištenja porodiljskog odsustva) isplaćuje se iz budžeta Brčko Distrikta, pod uslovom da se vrši redovna uplata doprinosa za penzijsko i zdravstveno osiguranje.

⁴⁴ U septembru i oktobru 2013. godine realizirano je anketno istraživanje sa uposlenicima centara za socijalni rad u okviru pripreme dokumenta koji je objavila organizacija SOS Dječija sela pod nazivom „Prikaz alternativnih oblika zaštite u Bosni i Hercegovini zasnovan na istraživanju o primjeni Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece u zemlji“

⁴⁵ Revicon za istraživačko-razvojne usluge i poslovni konsalting (2012) Teme 1 – bolovanja i porodiljska odsustva

⁴⁶ Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u BiH

⁴⁷ Ibid

Stigmatizacija

*“Zadirkivanjem djeca gube samopouzdanje i postaju obeshrabrena.”
(izjava dječaka učesnika fokus grupe)*

Djeca bez roditeljskog staranja u institucionalnom smještaju označeni kao su “domska djeca”, “domci” ili “siročad” s čime se moraju nositi cijeli život. Često, prije nego navrše 18 godinu, suočavaju se sa svim vrstama socijalne isključenosti i predrasudama. Smatra se da su mladi bez roditeljskog staranja socijalno najisključenije grupa. Stigmatizacija (etiketiranje) tokom djetinjstva može dovesti do nesigurnosti i nedostatka samopouzdanja tokom cijelog života.

Djeca “samohranih majki” ili “vanbračna djeca” u društvenom kontekstu promatrana su na drugačiji način često ističući strukturu obitelji umjesto sposobnosti pojedinog djeteta. Stoga je preporučljivo termin “jednoroditeljske porodice” koji je vrijednosno neutralan, jer ističe ono što je zajedničko samohranim roditeljima, a to je činjenica da jedan roditelj sam odgaja dijete. Stigmatizacija ove djece može rezultirati dječjim shvaćanjem da su predodređena za neuspjeh.

Društveno je prisutan negativan stav društva prema djeci koja su u sukobu sa zakonom, siromašnoj djeci ili romskoj djeci.

Diskriminacija u institucionalnom smještaju

Prema navodima Institucije Ombudsmena u BiH i rezultatima istraživanja⁴⁸ iz 2013. godine jedna od najvećih zabrinutosti jeste upravo zanemarivanje od strane CSR-a odnosno uloga CSR-a u svim fazama koje se odnose na zbrinjavanje i zaštitu prava djece u ustanovama. U istom izvještaju Ombudsmena zaključuje se da je administrativni posao često obavljan na uštrb stručnog. Poražavajuća je činjenica kako specijalne izvještaje Ombudsmena prati isti trend u izvještaju iz 2005., izvještaju iz 2010. te izvještaju iz 2014. godine, a to je “evidentno nepostojanje primjenjivih normativa za obavljanje stručnog rad u CSR-u”.

Pretpostavlja se kako postojeće strategije nikada neće imati željeni rezultat ako se kao prvi korak ne donesu normativi i standardi za njihov rad. Ombudsmeni BiH zabrinuti su i već četiri godine preporučuju nadležnim organima da razmotre mogućnost uspostave fonda za socijalnu zaštitu s ciljem postizanja socijalne izjednačenosti prava svih na teritoriji FBiH po ugledu na Javni fond u RS-u.

Diskriminacija kod usvajanja

Mnoštvo je razloga što u BiH svake godine bude posvojeno manje od 2% ukupnog broja djece bez roditeljskog staranja. Decentraliziranost sistema socijalne zaštite i ovdje ostavlja značajan trag. Pored toga zakonodavstvo u BiH ne poznaje samo termin usvojenja, već potpunog i nepotpunog usvojenja.

Iako su prava i dužnosti usvojitelja identična onima koje imaju roditelji prema svojoj djeci, dobna granica djece koju je moguće usvojiti razlikuje se u odnosu na entitete: gornja dobna granica djeteta za potpuno usvojenje u RS-u je 5 godina, a u FBiH gornja granica je 10 godina. Jasno je kako djeca u cijeloj BiH nemaju jednake šanse biti usvojena jer entitetski zakoni, pored dobne granice, definiraju i da prioritet prava usvojioca imaju osobe koje imaju državljanstvo entiteta iz kojeg žele usvojiti dijete⁴⁹.

⁴⁸ Institucija Ombudsmena (2014) Specijalni izvještaj Ombudsmena Bosne i Hercegovine “Uloga Centara za socijalni rad u zaštiti prava djeteta”

⁴⁹ Prema Porodičnom zakonu FBiH: „Usvojilac može biti i strani državljanin, ako je usvojenje u najboljem interesu djeteta i ako dijete ne može biti usvojeno u Bosni i Hercegovini”. (član 95)

Prema Porodičnom zakonu RS-a: “Izuzetno, usvojilac može biti i strani državljanin ako za to postoje naročito opravdani razlozi.” (član 147)

Prema Porodičnom zakonu BD: „Usvojitelj može biti i strani državljanin ako za to postoje naročito opravdani razlozi, odnosno ako je usvojenje u najboljem interesu za dijete, i ako dijete ne može biti usvojeno u BiH.” (član 80)

Postojeće politike i strategije eksplicitno vide usvojenje kao kvalitetan, ali nikako jednostavan način deinstitucionalizacije. Ranije navedene neusklađenosti zakona otežavaju proces državnih i međunarodnih usvojenja. Iako prepoznato kao najkvalitetniji način alternativnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, usvojenje je i dalje kompliciran i dugotrajan proces. U Bosni i Hercegovini ne postoji baza potencijalnih usvojitelja niti djece koja su na raspolaganju za usvajanje. Također, BiH još uvijek nije pristupila Haškoj konvenciji o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvojenja.

Diskriminacija na osnovu spola

"U izvještajnom periodu Institucija Ombudsmena suočila se i s diskriminacijom na osnovu spola. Nekoliko općina organiziralo je ligu u malom fudbalu gdje su djeca mogla učestvovati ako sama ili preko oca imaju prebivalište u jednoj od općina učesnica. Davanje mogućnosti za nastup na turniru igračima koji vuku porijeklo po ocu iz mjesne zajednice, te uskraćivanje takve mogućnosti igračima koji vuku porijeklo po majci iz iste mjesne zajednice, predstavlja neposredan oblik diskriminacije prema čl. 3. tačka 1. Zakona o zabrani diskriminacije, i predstavlja direktan oblik diskriminacije prema čl. 4. tačka 1. Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Izdata je preporuka Međukantonalnoj koordinaciji za općinska takmičenja mjesnih zajednica – naselja (Liga Hercegovine) da, uzimajući u obzir nalaz i mišljenje ombudsmena, usklade propozicije takmičenja sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH i Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH." (Institucija ombudsmena za ljudska prava, godišnji izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini, mart 2013.)

Diskriminacija na osnovu spola pod utjecajem je patrijarhalne sredine te najvećim dijelom ruralnog stanovništva u BiH (oko 60%), koje je zadržalo ovaj način života. Rodno zasnovani stereotipi i feminizacija siromaštva suva su bosanskohercegovačka realnost. Djevojčice su često žrtve seksualnog iskorištavanja, a to se, nažalost, događa i u institucijama za djecu bez roditeljskog staranja.

Diskriminacija u sistemu obrazovanja

"Pored već dobro poznatog problema – "dvije škole pod jednim krovom", od septembra 2014. godine u BiH se pojavio još jedan fenomen – "jedna škola pod dva krova." (Slobodna Evropa, septembar 2014. godine)

U Bosni i Hercegovini je u poslijeratnom periodu diskriminacija djece najčešće prisutna zbog pitanja vjerske i nacionalne pripadnosti. Neki od primjera kao što je fenomen "dvije škole pod jednim krovom" su starijeg datuma, dok je primjer nazvan "Konjević polje" ili "jedna škola pod dva krova" novijeg datuma.

Fenomen "dvije škole pod jednim krovom" kojim se učenici jasno dijele po etno-religijskom osnovu na zanimljiv način reflektira društvenu situaciju u bosanskohercegovačkom društvu kao i kompleksno strukturiran sektor obrazovanja u BiH. U zemlji postoje 34 škole podijeljene po etničkoj liniji. Najveći broj njih nalazi se u Srednjo-bosanskom, Zeničko-dobojskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu. Situacija je u 2014. godini nepromijenjena u odnosu na 2012. godinu kada Komitet UN-a bilježi da je i dalje prisutna diskriminacija u kontekstu obrazovanja uključujući postojanje tzv. "dvije škole pod jednim krovom" i mono-etničkih škola gdje su razredi odvojeni na osnovu nacionalnosti tako da djeca pohađaju nastavu samo u školama koje pripadaju njihovoj etničkoj grupi.

U periodu od septembar do decembar 2013. godine, a po žalbi roditelja, u Instituciji ombudsmena registrirano je sedam predmeta u vezi s problemom obrazovanja djece povratnika u Vrbancima, Pobuđu i Konjević polju po pitanju nepostojanja nacionalnih predmeta u obrazovnom sistemu. Roditelji i djeca iz navedenih krajeva provodili su nekoliko sedmica štrajkujući i živeći pod šatorima kod zgrade Visokog predstavnika (OHR) u Sarajevu, a djeca cijelo polugodište nisu pohađala osnovnu škola koja je obavezna prema važećim zakonima.

Djeca sa teškoćama u razvoju često su isključena iz redovnog sistema obrazovanja. Najveći broj školskih programa i pristupa školama nisu prilagođeni. Udruženja roditelja ove djece suočavaju se sa nedostatkom finansijskih sredstava i često nisu dovoljno podržana iz općinskih i kantonalnih budžeta. U većini slučajeva roditelji sami obezbjeđuju sredstva za prevoz i nadoknadu za podršku od strane druge osobe. Situacija je dodatno otežana za djecu i porodice iz ruralnih područja. Lični asistent je privilegija samo malog broja ove djece.

Diskriminacija na nacionalnoj osnovi i na osnovu vjerske pripadnosti

“Prvi put kad sam htio da upišem dijete za kuhara, bila je odbijena - kao da su sva mjesta popunjena, mada smo mi na vrijeme aplicirali, na vrijeme predali dokumente. Drugi put smo opet aplicirali za poslastičara. Onda je i to bilo popunjeno. Nisam znao šta ću, pa sam nazvao ministarstvo, pa su oni uputili jedan dopis školi, tako da sam je upisao iz trećeg puta, ali za konobara, za nešto što ona nije htjela, ali je morala ići u školu da ne bi izgubila godinu. Jer kod nas djeca kad izgube godinu dana, dabogda da se upišu drugu godinu. I znate još jednu stvar - bila je jedino romsko dijete tada upisano u tu školu, srednju ugostiteljsku školu, kazao je otac romskog djeteta.”

(Slobodna Evropa, mart 2012. godine)

Diskriminacija na osnovu vjerske i nacionalne pripadnosti realnost je poslijeratne BiH, a posebno osnovnog i srednjeg obrazovanja. Vjerska i nacionalna podijeljenost obrazovnog sistema dovode do surove svakodnevne segregacije djece. Obrazovni sistem “dvije škole pod jednim krovom” neizostavno vrši podjelu djece na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, a vjeronauka kao obavezan predmet u osnovnom obrazovanju predstavlja kršenje osnovnih sloboda i vodi do razdvajanja djece na osnovu različite vjerske pripadnosti.

U 2012. godini Institucija Ombudsmena za ljudska prava u BiH zaprimila je dvije žalbe zbog diskriminacije na osnovu vjerske pripadnosti, ali ova činjenica nikako ne upućuje na zaključak kako je poštivanje prava djece poboljšano. Nije poznato koliko je nezabilježenih slučajeva diskriminacije na osnovu vjerske pripadnosti.

Romi su i dalje, kao najbrojnija nacionalna manjina, u nezavidnom ekonomsko-socijalnom položaju, jer većina njih ne može fizičku egzistenciju osigurati bez socijalne pomoći, u velikoj mjeri nisu zdravstveno osigurani, veoma mali broj ima posao ili stalan izvor prihoda, a veliki broj romske djece ne ide u školu. Romi su također i najčešće diskriminirana nacionalna manjina, a do nejednakog tretmana ove populacije dolazi u oblasti obrazovanja, pružanja javnih usluga i pristupa mjestima javnog okupljanja.

4.3. PRAVA IZ OBLASTI OPSTANKA I RAZVOJA DJECE

---

(6) Svako dijete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbijedi njegov opstanak i razvoj.

---

(7) Dijete ima pravo na ime od rođenja. Dijete ima pravo na sticanje državljanstva, ukoliko je moguće, pravo da zna svoje roditelje i da bude čuvano od strane roditelja.

---

(8) Država ima obavezu da štiti, i ukoliko je potrebno obezbijedi ponovno uspostavljanje svih bitnih aspekata djetetovog identiteta. To uključuje ime, državljanstvo i porodične veze.

---

(23) Dijete sa fizičkim ili mentalnim smetnjama u razvoju ima pravo na posebnu njegu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, koji će mu obezbijediti potpun i dostojan život i postizanje za njega najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.

---

(24) Dijete ima pravo na najviši mogući standard zdravlja i društvene zaštite. Države će posvetiti posebnu pažnju primarnoj zdravstvenoj zaštiti i prevenciji, zdravstvenom prosvjećivanju i smanjenju smrtnosti odojčadi i djece. U tom smislu države će se uključiti u međunarodnu saradnju i težiti da nijedno dijete ne bude lišeno mogućnosti efikasne zdravstvene zaštite.

---

(27) Svako dijete ima pravo na životni standard koji odgovara njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju. Roditelji imaju primarnu odgovornost da djetetu obezbijede adekvatan životni standard. Obaveza države je da pomogne i osigura da roditelji tu svoju odgovornost ispunjavaju. Ova obaveza države može uključivati materijalnu pomoć roditeljima i djeci.

---

(28) Dijete ima pravo na obrazovanje. Država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i omogući pristup višem obrazovanju u skladu sa sposobnostima djeteta.

---

(29) Obrazovanje će imati za cilj razvoj djetetove ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti.

Pravo na opstanak i razvoj

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini je sveprisutno: ukupno 2711831 osoba živi na granici siromaštva, a 1514576 osoba živi ispod granice siromaštva. Trenutno je registrirana 707421 osoba koja koristi usluge socijalne zaštite (184720 maloljetna i 522701 punoljetna korisnika). Ekonomija je na koljenima, a potrebe socijalno ugroženih kategorija sve su veće. Porodice sa djecom osjetljiva su kategorija kojoj treba posvetiti posebnu pažnju. Jedna četvrtina ukupnog broja djece u BiH korisnici su usluga socijalne zaštite (novčane pomoći ili drugih). Postavlja se opravdano pitanje koliko će još postojeći model socijalne zaštite izdržati.

Osim ekonomskog aspekta, nivo kvalitete opstanka i razvoja djece u BiH vidljiv je kroz prizmu drugih oblasti. Istraživanje višestrukih pokazatelja MICS ukazuje na postojanje 2% djece mlađe

od 5 godina koja su pothranjena dok 9% djece mlađe od pet godina zaostaje u rastu. Više od polovine djece uzrasta od 2 do 14 godina bilo je izloženo nekoj nasilnoj metodi discipliniranja (psihičkoj ili fizičkoj) od strane druge odrasle osobe u domaćinstvu. Prema podacima UNICEF-a 6% žena stupilo je u maloljetnički brak odnosno sklopilo brak u dobi ispod 18 godina.

Zabilježen je veliki broj propusta u dobi ranog rasta i razvoja djece, a posebno dobi od 0 do 3 godine. U cilju osiguranja optimalnih uslova za pravilan rast i razvoj djece u BiH te kako bi svakom djetetu bilo omogućeno kvalitetno djetinjstvo i poticaj za razvoj svih njegovih potencijala, Vlada FBiH je 11.5.2011. godine usvojila "Politiku za unapređenje ranog rasta i razvoja", a Vlada RS-a 24.3.2011. godine usvojila "Politiku unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Republici Srpskoj za period od 2011. do 2016. godine."

Pravo na životni standard

Veliki dio djece živi ispod granice siromaštva, a evidentirano 66049 djece živi u porodicama u kojima nema dovoljno prihoda za kvalitetan rast i razvoj djece. Veliki dio djece živi ispod granice siromaštva, a to se odražava i na stambene uslove, mogućnost obrazovanja, zdravlje djeteta itd.

Životni standard djece u BiH prvenstveno zavisi od administrativnih i teritorijalnih faktora (mjesto prebivališta djeteta). Djeca imaju direktno pravo korištenja usluga socijalne zaštite, ali je ono ograničeno na djecu do 15 godina. Šarolikost dodjela novčanih naknada (npr. dječijeg doplatka) rezultira nejednakim životnim standardom za svako dijete. Ekonomska i materijalna pomoć nije jednaka za sve ugrožene porodice pa djeca ne mogu uživati isti životni standard.

Upis u matične knjige rođenih

Prema podacima iz 2013. godine NVO "Vaša prava" procijenio je da je u zemlji preko 4000 djece koja nisu upisana u matičnu knjigu rođenih i nije im dodijeljen jedinstveni matični broj (JMBG).⁵⁰ Ova činjenica prouzrokovala je kršenje osnovnih dječijih prava u smislu registriranja kao građana zemlje, ali i ostvarenja svih ostalih prava, prije svega prava iz oblasti socijalne zaštite, prava na obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Tokom 2013. godine je politički spor oko provođenja presude Ustavnog suda u vezi sa zakonom o dodjeli jedinstvenog matičnog broja građana doveo do toga da tri mjeseca nije postojao zakonski okvir o dodjeli JMBG koji je potreban za ostvarivanje socijalnih prava i izdavanje ličnih dokumenata. RS i Distrikt Brčko su počeli dodjeljivati svoje brojeve, navodno u koordinaciji s agencijom na državnom nivou. Djevojčica koja je trebala otići u Njemačku na liječenje nije dobila pasoš jer joj po rođenju nije bio dodijeljen JMBG. Tako beba nije mogla napustiti zemlju i otići na liječenje i njeno zdravstveno stanje je stoga bilo pogoršano. Ovaj slučaj je bio razlog protesta ispred zgrade Parlamenta u junu mjesecu, a beba je zbog zakašnjele reakcije preminula.

Pravo na zdravstvenu zaštitu

*"Prema istraživanjima sa uposlenicima ustanova primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite, ispitanici ističu da se s problemom neosigurane djece susreću rijetko. Međutim, u FBiH 74,19% ispitanika smatra da su dužni pružiti uslugu djetetu bez zdravstvenog osiguranja, u RS-u 84,62% ispitanika i u BD-u BiH 100% ispitanika".
(istraživanje Institucije Ombudsmena iz 2012. godine).*

Svako dijete u BiH nema jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti u ostvarivanju zdravstvene zaštite. Istraživanje koje je Institucija ombudsmena BiH provela u 2012. godini pokazalo je da zdravstvena zaštita djece u BiH nije na zadovoljavajućem nivou, a zakonodavstvo nije u potpunosti usklađeno sa Konvencijom o pravima djeteta.

⁵⁰ Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Bosni i Hercegovini (2013) Izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u 2013. godini

Problemi u oblasti zdravstvene zaštite počinju već sa administrativnim zahtjevima za svako dijete od kojeg se traži dostavljanje potvrde o školovanju ili dokaz o zdravstvenom osiguranju roditelja (zaposlenom ili nezaposlenom) čime je zdravstvena zaštita osoba mlađih od 18 godina uslovljena, što je u suprotnosti sa Konvencijom o pravima djeteta. Zanimljiva su zapažanja ombudsmena koja kažu da su u posljednje dvije godine načinjeni naporu kako bi se status zdravstvenog osiguranja djece odvojio od zdravstvenog statusa roditelja, ali to podrazumijeva dobnu granicu djeteta do 15 godina što je i dalje u suprotnosti sa Konvencijom koja djetetom smatra svaku osobu mlađu od 18 godina.

Zabilježen je veliki broj propusta u dobi ranog rasta i razvoja djece a posebno dobi od 0 do 3 godine. U cilju osiguranja optimalnih uslova za pravilan rast i razvoj djece u BiH te kako bi svakom djetetu bilo omogućeno kvalitetno djetinjstvo i poticaj za razvoj svih njegovih potencijala, entitetske vlade i nadležna ministarstva moraju uložiti znatne napore.

Za djecu su besplatno dostupni lijekovi koji se nalaze na primarnoj listi, a liste se razlikuju između kantona i u direktnoj su ovisnosti o ekonomskoj mogućnosti kantona. Također, zabilježeni su i ostali oblici diskriminacije djece, kao npr. činjenica da ratni vojni invalidi imaju prednost nad djecom u kolicima⁵¹.

Dakle, kvaliteta zdravstvenih usluga za svako dijete zavisi prvenstveno po teritorijalnom načelu tj. mjesta prebivališta svakog djeteta koje se može liječiti samo u općini u kojoj ima prijavljen boravak te statusa roditelja djeteta (zaposlen, nezaposlen, prijavljen ili neprijavljen na biro za zapošljavanje). Bez obzira na brojna višegodišnja obećanja nadležnih da će riješiti problem ostvarivanja prava dječije zaštite za djecu bez roditeljskog staranja koja imaju različite adrese prebivališta i boravišta, taj problem je i dalje prisutan.

Pravo na obrazovanje

*"Nije uredu da neka djeca nemaju novac za obrazovanje."
(izjava djevojčice tokom fokus grupe)*

*"S mojom sestrom je u razred išao jedan dječak koji cijelu prošlu godinu nije išao u školu.
Samo je prestao dolaziti u 8. razred."(izjava djevojčice tokom fokus grupe)*

Obrazovanje ima veliki utjecaj na životne šanse djece i omladine, jer je učestalost siromaštva u pozitivnoj korelaciji sa stepenom obrazovanja. Evidentna je razlika u kvalitetu obrazovanja djece u ruralnim i urbanim sredinama. Obrazovanje nije prilagođeno individualnim potrebama djeteta, a nerijetko je to vidljivo u ruralnim područjima u kojima područne škole prestaju s radom i djeca su primorana seliti sa svojom porodicom u druge krajeve.

Obavezno obrazovanje počinje od dobi od šest godina. Reforme koje su uvedene Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju 2003. godine dovele su do postupnog uvođenja devetogodišnjih programa u osnovne škole.⁵² Procjene govore da, iako gotovo sva djeca pohađaju obavezno osnovno obrazovanje, samo 69,3% djece iz romske zajednice pohađa osnovnu školu. Ostala djeca u ovoj kategoriji dolaze iz siromašnih porodica ili su djeca sa posebnim potrebama, koje se ne mogu zadovoljiti u školi.

⁵¹ Institucija Ombudsmena u BiH (2012) Specijalni izvještaj: Zdravstvena zaštita djece u BiH

⁵² Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine, (2011) "Izvještaj o implementaciji okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH", Sarajevo, BiH

Pravo djece s poteškoćama u razvoju na obrazovanje

Obrazovanje djece s poteškoćama u razvoju kompleksna je tema socijalne i zdravstvene zaštite te specifičnih prilagođenih oblika odgoja i obrazovanja. Samo sinergijskim djelovanjem svih relevantnih institucija moguće je uspješno poštovati prava ove kategorije djece. Čini se da će proći dosta vremena dok obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini bude doista inkluzivan. Škole često nisu u stanju prihvatiti djecu sa posebnim potrebama, u nekim školama nedostaje mogućnost fizičkog pristupa za invalidne učenike, a nema ni sredstava za prijevoz ovih učenika. U većini škola nema asistenata u inkluzivnoj nastavi niti je inkluzivna nastava funkcionalna u punom kapacitetu.

Djeca s posebnim potrebama ili pohađaju nastavu prema redovnim nastavnim planovima i programima u redovnim školama ili idu u škole za djecu sa invaliditetom. U praksi roditelji djece s posebnim potrebama, posebno one djece s većim procentom invaliditeta, nailaze na velike prepreke i organi vlasti su ih gotovo u potpunosti prepustili da sami iznađu odgovarajuće obrazovanje za svoju djecu⁵³, iako u školama postoji sve veći broj programa za djecu s invaliditetom.

Prema rezultatima nekih istraživanja,⁵⁴ situaciju dodatno otežava podatak da “57,9% građana BiH vjeruje da se djeca sa smetnjama u razvoju ne mogu u potpunosti uklopiti u sredinu kao druga djeca, bez obzira na njihov lični napor i napore njihovih porodica u ovom smjeru”. Također, građani najčešće smatraju (41,1%) da djeca sa smetnjama u razvoju trebaju pohađati posebne obrazovne ustanove, gdje su gradivo i pristup prilagođeni njihovim potrebama. Samo 4,7% građana vjeruje da ova djeca trebaju pohađati redovne škole i razrede sa drugom djecom, bez prilagođavanja njihovim potrebama.

Pravo na visoko obrazovanje djece bez roditeljskog staranja

“Nakon što postanu punoljetni, mladi bez roditeljskog staranja koji trenutno borave u Dječijem domu Bjelave nastaviti će živjeti u “Kući na pola puta”, koja se nalazi u Vogošći. Imamo želju da nastavimo brinuti o djeci i nakon njihovog punoljetstva. Jedino ih na taj način možemo sačuvati da nakon odlaska od nas ne skrenu s pravog puta. Tad su najosjetljiviji jer ostaju bez nadzora, a još mnogi od njih nisu sposobni za samostalan život. Djeca bi tu boravila do kraja školovanja i prvog zaposlenja”.

(Saudin Đurđević, v. d. direktora Doma Bjelave, portal Klix.ba 26.1.2014. godine)

Praksa u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja potvrđuje da ovdje smještena djeca najčešće idu u škole koje će im najbrže dati priliku za samostalan život. Najčešće pohađaju zanatske i tehničke škole, a vrlo rijetko gimnazije ili slične škole. Zabilježena je i česta pojava ponavljanja završnih razreda srednje škole vjerovatno zbog toga što se mladi ili ne osjećaju dovoljno sigurnima i kompetentnima za samostalan život ili zbog toga što nemaju gdje ići nakon završetka srednjeg obrazovanja i napuštanja javne brige.

Postoji pretpostavka da najveći broj djece smješten u ustanove ne stiče univerzitetsko obrazovanje jer moraju napustiti ustanovu nakon punoljetstva, a ovako specifične situacije pokušavaju se premjestiti programima nevladinih organizacija pod nazivom “Kuća na pola puta”.

Ipak, postoje pozitivni primjeri iz prakse s jasnim naznakama i svjedočanstvima mladih bez roditeljskog staranja koji su stekli univerzitetsko obrazovanje i diplomirali, a neki od njih prvo radno iskustvo stekli su u domu u kojem su kao maloljetnici boravili. Jedan od takvih primjera je i Dječije selo mira “Turija” u kojem je trenutno zaposleno 13 mladih bez roditeljskog staranja koji su uspješno završili školovanje, kao i Majčino selo iz Međugorja, koje ciljano školuje i zapošljava mlade bez roditeljskog staranja o kojima je brinulo.

⁵³ Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Bosni i Hercegovini (2013) Izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u 2013. godini

⁵⁴ UNICEF (2013) Znanje, stavovi i iskustva sa djecom sa smetnjama u razvoju – rezultatikvantitativnog istraživanja

Pravo na učenje o životnim vještinama

Kapaciteti i uslovi javnih ustanova nedovoljni su za dječije ostvarivanje prava na učenje o životnim vještinama. Najveći doprinos ponovo daju nevladine i međuvladine organizacije koje projektnim aktivnostima finansiranim donatorskim sredstvima uspijevaju djeci i mladima bez roditeljskog staranja dati priliku naučiti razne vještine.

Kao rezultat rada UNICEF-a i CIVITAS-a obrazovanje o životnim vještinama sastavni je dio obrazovanja u svim srednjim školama u BiH, a sljedeći korak je uvođenje sličnog programa i u osnovne škole.

Pravo na odmor, rekreaciju i kulturne aktivnosti

Ombudsmeni za ljudska prava u BiH su izrazili bojazan da ova prava nadležni ne prepoznaju kao značajna i važna⁵⁵. Pravo djeteta na odmor i rekreaciju decentralizirano je i u nadležnosti entiteta i Brčko Distrikta, a regulirano je sljedećim zakonodavstvom: zakonodavstvom o sportu⁵⁶, zakonodavstvom o obrazovanju, osnovnom i srednjem⁵⁷ i zakonodavstvom o dječijoj zaštiti⁵⁸.

Prema podacima istraživanja ombudsmena u 2013. godini⁵⁹ svoje slobodno vrijeme djeca uglavnom organiziraju sa prijateljima (19%) ili sami (12%), a u najmanjem broju slučajeva se u organiziranje slobodnog vremena djece uključuju i roditelji (4%). Čak 65% djece nije odgovorilo na ovo pitanje. U istom istraživanju navodi se da je korištenje računara jedna od najzastupljenijih aktivnosti kojima se djeca bave u slobodno vrijeme, što potvrđuje i činjenica da samo nekoliko ispitanika/ca uopće ne koristi računar, dok ostali učenici/ce navode da svakodnevno koriste računar, čak i više od tri sata dnevno.

Treba napomenuti i to da se djeca u hraniteljskim porodicama suočavaju sa dodatnim problemima kao što je nedostatak sredstava za određene vrste organizovanja slobodnog vremena (npr. članstva u sportskim klubovima, časovi plesa, časovi sviranja i pjevanja), a nepostojanje besplatnih vannastavnih aktivnosti i dalje je problem u mnogim školama. Zabilježeno je i da nerijetko, zbog nepostojanja ili neurednih isplata naknada za potrebe djeteta, hranitelji odustaju od hraniteljstva što značajno ugrožava prava djeteta na porodično okruženje.

Pravo na izdržavanje

"Ombudsmeni su, postupajući po žalbi majke koja je navodila brojne probleme u komunikaciji i kontaktima oca i djece, nakon faktičkog prekida bračne zajednice, ustanovili da CSR jedne manje općine u BiH nije postupao u skladu sa svojom zakonskom obavezom, odnosno nije odlučio o pitanjima kao što su kojem će roditelju dijete biti povjereno, o ličnim odnosima s roditeljem s kojim dijete neće živjeti, o njegovom izdržavanju i o ostalim oblicima roditeljske brige, jer se bračni partneri o tim pitanjima ne mogu sporazumjeti."
(Izveštaj ombudsmena za ljudska prava BiH: Djeca u konfliktnim razvodima, novembar 2013. godine)

Kompleksnost problema djece pod rizikom da izgube roditeljsko staranje, te djece bez roditeljskog staranja, vidljiva u svakom segmentu implementacije Konvencije o pravima djeteta u BiH. Najveću odgovornost za adekvatno izdržavanje imaju roditelji djeteta, ali je u kriznim situacijama pravovremena i odgovarajuća reakcija CSR-a najvažnija.

⁵⁵ Institucija Ombudsmena (2013) Specijalni izvještaj ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine: Djeca i slobodno vrijeme

⁵⁶ Obrađeno u dokumentu: Analizi usklađenosti zakonodavstva Bosne i Hercegovine sa Konvencijom o pravima djeteta, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, novembar 2009. godine, str. 132 – 133.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Institucija Ombudsmena (2013) Specijalni izvještaj ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine: Djeca i slobodno vrijeme

Samo jednom “šablonskom” i administrativnom pogreškom CSR, kao prvostepeni organ i staratelj, može prouzrokovati teške negativne posljedice za rast i razvoj svakog djeteta. Višestrukom ulogom CSR može i treba, kada je to u mogućnosti, pružiti roditeljima, odnosno hraniteljima, savjetodavnu i/ili finansijsku pomoć za izdržavanje djeteta, kao i naknadu za njegovu brigu ako za to postoje zakonski preduslovi. Međutim, u praksi CSR realizira odredbe entitetskih i kantonalnih zakona koji su nesinhronizirani, pa roditelji ili hranitelji na različitim područjima zemlje nemaju iste osnovne preduslove za izdržavanje djeteta i njegov rast i razvoj.

Pravo na odgovarajući smještaj

Najmanje 25 štićenika ustanove za brigu o djeci bez roditeljskog staranja Dom-porodica “otrovalo se u nedjelju te završilo u zeničkoj Kantonalnoj bolnici na Odjelu zarazne bolesti i nejasna febrilna stanja. Direktor ustanove B.D. rekao je za naš list da je grupa od 25 do 26 mališana završila u bolnici, ali da on ne bi prejudicirao govoreći o mogućim uzrocima.”
(Dnevni avaz, 26.8.2014.)

Prema statističkim podacima iz 2012. godine gotovo 5622 djece živi sa teškim stambenim prilikama, a 66049 pod rizikom je siromaštva jer roditelji nemaju dovoljno mjesečnih prihoda. Zbog ovako teške situacije rizik gubitka roditeljskog staranja za više od 70000 djece je evidentan, ali teška ekonomska situacija može ubrzo stvoriti i teške uslove za život u stambenim jedinicama u kojima djeca svakodnevno borave.

Trenutni kapaciteti i načini organizacije ustanova za djecu bez roditeljskog staranja dovode u pitanje njihovo postojanje. To se prije svega odnosi na ustanove koje su rijetko ili nikad pod nadzorom relevantnih inspekcijskih organa, lokacije ustanova koje se često nalaze daleko od saobraćajnica ili doma zdravlja, škole i sl. Šarolika slika, raznolikost uslova i standarda življenja koje pružaju javne i ostale ustanove, te odsustvo minimuma zajedničkih standarda, otežavaju ravnopravan razvoj svakog djeteta bez obzira na mjesto odrastanja u BiH. Sve navedeno značajno utječe na formiranje djece kao ličnosti, sticanja znanja i sveukupnih vještina za kasniju kvalitetnu integraciju u društvo.

4.4. PRAVA IZ OBLASTI ZAŠTITE DJECE

---

(5) Države moraju poštovati prava i odgovornost roditelja, odnosno proširene porodice, da usmjeravaju i savjetuju dijete u vezi sa njegovim pravima, shodno njegovim razvojnim mogućnostima.

---

(9) Dijete ima pravo da živi sa svojim roditeljima, osim u slučaju kada se u odgovarajućem postupku ocjeni da je odvajanje od roditelja u najboljem interesu djeteta. Dijete ima pravo da održava kontakt sa oba roditelja ukoliko je odvojeno od jednog od njih ili od oba roditelja.

---

(19) Država će zaštititi dijete od svih oblika maltretiranja dok je pod brigom roditelja ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviće odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja.

---

(20) Država je obavezna da obezbijedi posebnu zaštitu djeci lišenoj roditeljskog staranja i da osigura smještaj takve djece u odgovarajuće alternativne porodice ili ustanove. U zbrinjavanju djece lišene roditeljskog staranja dužna pažnja će biti posvećena djetetovom kulturnom porijeklu.

Prava i obaveze roditelja i pravo na život s roditeljima

*“Roditelji se trebaju dobro odnositi prema djeci, jer su oni uzor za svoje dijete.”
(djevojčica učesnica fokus grupe)*

Roditelji imaju prava i dužnost da se staraju o djetetu. Međutim, ostvarivanje svakog od roditeljskih prava i dužnosti (čuvanje i podizanje, odlučivanje, odgoj i obrazovanje, zastupanje, izdržavanje itd.), ugroženo je teškom ekonomskom situacijom velikog broja porodica u BiH.

Nespremnost države da odgovori na takvu situaciju godinama produbljuje krizu svih porodica sa djecom. Broj porodica sa djecom koje su ispod granice siromaštva raste, a preventivnih aktivnosti iniciranih od strane državnih ili entitetskih vlasti sve je manje. Neimaština primorava roditelje da krše roditeljska prava i obaveze, a država, odnosno entiteti ulažu sve manje napora usmjerenog na harmonizaciju zakonskih odredbi kojima će svako dijete u BiH biti tretirano na identičan način bez obzira na specifične administrativne procedure.

Slojevitost uređenosti sistema socijalne zaštite čini problem porodica sa djecom složenijim i teže rješivim, a rizik da djeca budu razdvojena od roditelja sve je veći.

Na kraju, nemoć roditelja, te često nedostatak kapaciteta centara za socijalni rad, rezultira pogrešnim odabirom alternativnog oblika zbrinjavanja. "Princip nužnosti" banalizira se na nužno odvajanje djeteta od roditelja (jednog ili oba) jer nema uslove za kvalitetan život, a "princip prikladnosti" biva do te mjere ogoljen da prikladno postaje ono što CSR kao prvostepeni organ smatra trenutno dostupnim i adekvatnim bez konsultacija sa djetetom ili mogućnosti da dijete izrazi svoje mišljenje, odnosno učestvuje u odabiru oblika zbrinjavanja.

Pravo na porodično okruženje i zaštita djece bez roditelja

Prevenција razdvajanja porodica trenutno je nezamisliva bez učešća nevladinog sektora u Bosni i Hercegovini. Najveći dio preventivnih inicijativa poduzet je u saradnji sa međunarodnim ili domaćim nevladinim organizacijama. Inicijative organizacija UNICEF-a, Save the Childrena, SOS Dječija sela BiH, te Hope and Homes for Children samo su dio složene strukture organizacija koje daju nesebičan doprinos u vidu ljudskih, tehničkih, stručnih i finansijskih resursa centrima za socijalni rad i drugim akterima. Država i dalje sve vrste pomoći prepoznaje kao kratkoročne i ne nastoji financirati nastavak primjera dobrih praksi koji dugoročno rješavaju mnoštvo problema u oblasti socijalne zaštite. Svi dosadašnji programi trajali su sve do trenutka postojanja donatorskih sredstava koja su bila kratkoročna i za određenu namjenu.

Nažalost, uslijed nedostatka preventivnih, centri za socijalni rad primorani su poduzeti represivne mjere. Gubitak porodičnog okruženja za djecu najčešće je posljedica teške ekonomske situacije porodice, a djeca u alternativnom porodičnom okruženju ostaju dugi niz godina, često i do punoljetstva. Broj radnika u centrima za socijalni rad nedovoljan je za broj socijalnih slučajeva koje je potrebno završiti na godišnjem nivou. Sve to rezultira i neadekvatnom pripremom djece i mladih koji napuštaju sistem javnog zbrinjavanja, a praćenje njihovog prilagođavanja na samostalan život skoro i da ne postoji. Izostaje rad i ohrabrivanje reintegracije bioloških porodica kroz savjetodavan rad i druge adekvatne aktivnosti. Hraniteljstvo u BiH nije sveobuhvatno, a usvojenje je spor i dugotrajan proces koji često obeshrabruje usvojitelje.

Pravo na redovne lične kontakte sa roditeljima

*"Meni je praktično teško procijeniti koliko je to za dijete korisno."
(SOS majka, fokus grupa u septembru 2014. godine)*

*"Nekada biološki roditelji svojom pojavom i obmanama, koje pričaju, samo uznemiravaju djecu. Često samo lažu i obmanjuju djecu zašto nisu s njima. Djeca kasnije ne znaju kome bi vjerovala: biološkim roditeljima ili SOS majci."
(SOS majka, fokus grupa u septembru 2014. godine)*

Redovna komunikacija djece, smještene u ustanove za alternativno zbrinjavanje, sa biološkim porodicama najčešće je rezultat nastojanja centra za socijalni rad kao organa starateljstva. Određeni podaci govore da učestalost komunikacije bioloških roditelja i djece zavisi od udaljenosti ustanove u kojoj je dijete smješteno i mjesta stanovanja roditelja, a nije poznato koliko ova činjenica ima značaja prilikom odabira smještaja za dijete.

Učestalost, način i vrsta komunikacije ovisi o menadžmentu svake ustanove kao i spremnosti, umješnosti i shvatanju važnosti redovnog kontakta djeteta sa biološkim roditeljima, kako trenutno tako i za budućnost, posebno nakon sticanja punoljetstva. Vrlo često djeca su nepripremljena za prvi i svaki naredni kontakt sa biološkim roditeljima i/ili porodicom.

Prava na zaštitu od zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja i iskorištavanja

*"Pa kazne za djecu mogu biti sedmične, mjesečne, godišnje..."
(djevojčica, učesnica fokus grupe)*

*"Djeca ne bi trebala raditi već učiti u školi. Jedini posao djece je da idu u školu i uče."
(djevojčica, učesnica fokus grupe)*

*"Ja znam da ima neke djece koja su prinuđena raditi zbog zarađivanja novca."
(djevojčica, učesnica fokus grupe)*

U BiH je i dalje evidentan problem zlostavljanja djece u porodici.⁶⁰ Državna Agencija za ravnopravnost spolova je procijenila da se neki oblik nasilja u porodici javlja u jednoj od pet porodice, dok izvještaji pod okriljem UNICEF-a zabrinjavaju, jer je više od polovine djece uzrasta od 2 do 14 godina bilo izloženo nekoj nasilnoj metodi discipliniranja osobe u domaćinstvu⁶¹. Općinski centri za socijalni rad štite prava djece, ali nemaju resurse i smještaj za djecu koja su žrtve zlostavljanja u porodici ili za djecu koja se trebaju izmjestiti iz porodica koje ih zlostavljaju.

Prema podacima posljednjeg izvještaja o stanju ljudskih prava u BiH, oko 6% djevojčica sklopilo je brak ili zajednicu prije navršene 18. godine, a više od trećine maloljetnih romskih djevojčica (oko 38%) živi u braku ili zajednici.⁶² Ukupno je oko 5% djece uključeno u radne aktivnosti.⁶³

Jedna značajna novina koju je uveo nevladin sektor, a koju su prepoznale relevantne države institucija kao pozitivan i inovativan model podrške i zaštite djece u pokretu su dnevni centri za djecu uključenu u život i/ili rad na ulici i djecu u riziku da to postanu. U BiH trenutno funkcioniše pet dnevnih centara za djecu uključenu u život i rad na ulici ili su u riziku da to postanu, i to u: Sarajevu, Tuzli, Banjoj Luci, Mostaru i Zenici. Dnevni centri, kao posebna usluga u sistemu socijalne zaštite, namijenjeni su djeci uzrasta od 0 do 18 godina, koja se na teritoriji grada, odnosno općine, nađu u prošnji, skitnji, radnoj eksploataciji i drugim vidovima zloupotrebe i iskorištavanja, kao i djeci koja su u riziku da žive ili rade na ulici, bez obzira na pol, etničku, rasnu, socijalnu ili bilo koju drugu pripadnost.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ BHAS (Agencija za statistiku BiH), Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine (2013) Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011.-2012.: završni izvještaj: UNICEF

⁶² Ibid

⁶³ UNDP (2013) Izvještaj o humanom razvoju za Bosnu i Hercegovinu za 2013. godinu

Uprkos sporom tempu reformi u BiH, ohrabruje činjenica da je Vijeće ministara BiH usvojilo *“Strategiju suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini i akcioni plan od 2013. do 2015. godine”* sa nekoliko poglavlja⁶⁴, koja su specifično posvećena sprječavanju i rješavanju problema svih oblika zlostavljanja i iskorištavanja djece.

Zaštita od droga

U 2012. godini evidentirano je 446 djece ovisnika o drogama, dok je 2006. godine evidentirano oko 500 djece sklonih korištenju droga. Indikativno je da ovo nisu svi slučajevi i nije poznato koliko je nezabilježenih. Rehabilitacija ovisnika o psihoaktivnim supstancama nije finansirana iz državnog ili entitetskih budžeta, što otežava reintegraciju ove djece i mladih u zajednicu.

Pravo na zaštitu od posljedica oružanog sukoba

*“Od 1996. godine od mina je stradalo gotovo tisuću i 700 osoba, od čega je bilo 237 djece.”
(Agencija Hina, 17.4.2013. godine)*

Gotovo dvije decenije nakon rata BiH nije riješila neke od osnovnih problema koji ugrožavaju prava i sigurnost djece. Velike površine BiH i dalje su minirane i to je ukupno 2,8% ukupne površine zemlje. Također, veliki je broj drugih neeksplozivnih ubojitih sredstava koji su svakoga dana potencijalna prijetnja za djecu.

Regrutovanje i u ratnim sukobima korištenje djece mlađe od 18 godina nije izričito zabranjeno, niti proglašeno krivičnim djelom u zakonodavstvima kako na državnom tako i na entitetskim nivoima.

Pravo na mjeru u sistemu maloljetničkog pravosuđa

Iako je uloženi veliki napor, od 2006. godine do danas nije usvojen jedinstven državni zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Nova legislativa u RS-u i BD-u je uključila međunarodne norme i praksu vezanu za maloljetničko pravosuđe. Međutim, zakonodavstvo u FBiH nije harmonizirano niti usklađeno sa međunarodnim standardima. Ovo je samo još jedan primjer pravne diskriminacije djece u BiH na osnovu teritorijalne pripadnosti, odnosno mjesta prebivališta.

U Bosni i Hercegovini nema strateškog pristupa za borbu protiv maloljetničkog prestupništva. Iako postoji u formi prijedloga, *“Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH 2011. – 2014. godine”* nikada nije usvojena. Mandat Koordinacionog tijela koje je formirano 2008. godine nije obnovljen od 2010. godine. Stopa kriminaliteta maloljetnika veća je u posljednjih nekoliko godina. Broj maloljetnih izvršilaca krivičnih djela u 2010. godini bio je 1947 maloljetnika, a u 2011. godini ukupno 1955 maloljetnika⁶⁵. Stopa maloljetničkog prestupništva na 100000 stanovnika u Bosni i Hercegovini iznosi ukupno 49,76%.

⁶⁴ Aktivnosti ovog dokumenta prvenstveno usmjerene na borbu protiv trgovine djecom, prevencije prosjačenja, ugovorenih brakova te zaštite od dječije pornografije i pedofilije.

⁶⁵ Save the Children (2014) Analiza usklađenosti zakonodavstva o maloljetničkom prestupništvu u Bosni i Hercegovini s međunarodnim standardima

4.5. PRAVA KOJA SE ODOSE NA UČEŠĆE/PARTICIPACIJU DJECE

---

(12) Dijete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču.

---

(18) Oba roditelja imaju zajedničku odgovornost za podizanje djeteta. Država će pružiti pomoć roditeljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje djece i obezbijediti razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu i brigu o djeci.

---

(23) Dijete sa fizičkim ili mentalnim smetnjama u razvoju ima pravo na posebnu njegu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, koji će mu obezbijediti potpun i dostojanstven život i postizanje za njega najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.

Pravo na izražavanje mišljenja

"Neka djeca se iz straha ustručavaju izraziti svoje mišljenje." (djevojčica, učesnica fokus grupe)

"Potpuna participacija djece i slobodno izražavanje mišljenja u potpunosti je prisutno tokom procesa donošenja odluka o smještaju djeteta u određeni oblik alternativne brige. Međutim, djeca često mogu izraziti želju za određenim oblikom alternativne brige za koju ne postoje osnovni preuvjeti kao npr. dijete koje želi u srodničku porodicu, a srodnička porodica ne želi brinuti o djetetu." (socijalna radnica)

Djeca imaju pravo da iznesu svoje mišljenje i da se pitaju kod donošenja bitnih odluka u školi. Djeca su svjesna ovoga prava i često smatraju kako ih odrasli slušaju, ali ne čuju. U skladu sa važećim porodičnim zakonima, obaveza je roditelje, djecu, i/ili porodice uključiti i konsultirati u procesu odlučivanja o promjeni mjesta prebivališta djeteta, ali ne postoje relevantni statistički podaci koji bi potvrdili ili opovrgnuli stvarni postotak učešća roditelja ili djece u tom procesu. Prema porodičnim zakonima FBiH (čl. 179), RS-a (čl. 179) i BD-a BiH (čl. 146), pri postavljanju staratelja, organ starateljstva uzet će u obzir i mišljenje štićenika ako je ovaj u stanju da ga izrazi, kao i želje bliskih srodnika štićenika.

Dob djeteta koje će biti usvojeno ne dovodi se u kontekst sa njegovim pravom da izrazi svoje mišljenje. Samo u Zakonu FBiH se naglašava veoma važan preduslov hraniteljstva, a to je saglasnost djeteta starijeg od 15 godina. Ne uzima se u obzir mišljenje i mlađe djece u FBiH, a u drugim dijelovima BiH nikako, što direktno krši jedan od općih principa Konvencije o pravima djeteta.

Prema podacima prikupljenim tokom ankete sa centrima za socijalni rad u 2013. godini, osoblje je u 85% slučajeva djecu upoznalo sa pravima i djeca su konsultirana tokom procesa razmatranja drugih opcija alternativnog zbrinjavanja, ali nije poznato na koji način. Dakle, neovisno od zakonskih odredbi, evidentan je izostanak stalne prakse koja podrazumijeva 100% uključivanja djece i roditelja u proces odluke o smještaju u alternativne oblike zbrinjavanja.

Pravo na korištenje usluga za djecu

Procenat obuhvata imunizacijom za djecu uzrasta od 18 do 29 mjeseci iznosi 68%, a samo 13% djece uzrasta od 3 do 6 godina pohađa neku vrstu organiziranog programa obrazovanja u ranom djetinjstvu, dok je samo 16% djece koji su u prvom razredu osnovne škole imalo pristup predškolskom obrazovanju.⁶⁶ I dalje postoji neutvrđen broj djece koja su zdravstveno neosigurana i ne ostvaruju prava iz oblasti socijalne zaštite. Također, postoji neutvrđen broj djece koja uslijed neupisivanja u jedinstvenu matičnu knjigu rođenih neće biti evidentirana kao djeca roditelja koji imaju obavezu upisati ih u osnovnu školu.

---

⁶⁶ BHAS (Agencija za statistiku BiH), Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine (2013) Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011.-2012.: završni izvještaj: UNICEF.

Pravo na učešće

Participativna prava djeteta se smatraju univerzalnim, ali njihova interpretacija, značenje i uloga u značajnom stepenu su socijalno i kulturalno posredovani. Nije poznato poštuju li npr. škole ili centri za socijalni rad participaciju u širem smislu, kao proces u kome dijete ima pravo da izrazi svoje mišljenje, da njegovo mišljenje bude saslušano, i uzme se u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se tiču. Nije moguće ni definirati da li je stepen ostvarivanja participativnih prava djeteta na zadovoljavajućem nivou, jer se iskustvo aktivnog odlučivanja i uvažavanja mišljenja djece selektivno ostvaruje u svakoj od općina i u odnosu na specifičan slučaj.

Budući da bi to trebao biti stalan proces usmjeren na podjelu odgovornosti i zajedničke aktivnosti, a na taj način i zajednička rješenja, nije poznato da li većina centara za socijalni rad poštuje navedeno u cilju definiranja najprikladnijeg oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja.

Iako pravno gledano postoje uslovi za implementiranje principa participacije djece u radu centara za socijalni rad, u praksi to najčešće nije situacija. Ni djeca, ni roditelji, ni osoblje centara još uvijek nisu svjesni značenja ovog principa ili nisu dovoljno educirani da ga sprovode u radu.

4.6. IZ DRUGOG UGLA - UMJESTO ZAKLJUČKA

Primjena i poštivanje Konvencije o pravim djeteta razlikuje se od države do države, a BiH je jedna od država u kojoj djeca zbog kompleksnosti političkog sistema i decentralizovanosti trpe neke od najtežih oblika diskriminacije. U BiH je postignut veoma ograničen napredak u području prava djece u posljednjih nekoliko godina. Može se reći da se sva prava propisana Konvencijom o pravima djece krše u svim sferama života djece.

Provedba planiranih aktivnosti i inicijativa na državnom, entiteskom ili kantonalnom nivou ograničena je najprije zbog nedostatka resursa, kako ljudskih tako i finansijskih. Nerijetko su prisutni problemi koji su posljedica nedovoljnog djelovanja države u oblasti zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, obrazovanja i zaštite djece. Podjele u sistemu obrazovanja kroz konstantno razvijanje mono-etničkih škola u oba entiteta⁶⁷ su i dalje važna pitanja i dovode do segregacije učenika od samog početka njihovog školovanja. Postalo je gotovo ustaljeno davati prednost smještaju djece bez roditeljskog staranja ili djece sa posebnim potrebama u ustanove, a ne u porodične oblike smještaja.

U praksi ne bi trebalo biti ničeg važnijeg od međusobnog pregovaranja svih aktera koji su uključeni u podsticanje i podržavanje dječjeg razvoja, ali je u BiH sveprisutan manjak političke volje. Veoma važnu ulogu u procesu pregovaranja trebaju imati djeca, budući da imaju svoja gledišta i specifična iskustva koja zaslužuju da se čuju, kao i odgovarajuće kompetencije koje zaslužuju da ih se uvaži. Samo ovakav proces garantira kvalitet u implementaciji prava djeteta, tj. veću sigurnost da će odluke koje odrasli donose o djeci i sa djecom, biti u najboljem interesu djeteta.

⁶⁷ 34 škole u kojima je prisutan fenomen "dvije škole pod jednim krovom" i jedna škola koja je postala fenomen "jedne škole pod dva krova"

5. NADLEŽNOSTI NOSILACA ODLUKA I NJIHOVE STRATEGIJE

5.1. NOSIOCI ODGOVORNOSTI, NJIHOVE NADLEŽNOSTI I OGRANIČENJA

Na **nivou Bosne i Hercegovine** glavni nosioci odgovornosti za zaštitu prava djece i pitanja zaštite su:

- BiH Ministarstvo civilnih poslova,
- BiH Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice,
- Institucija ombudsmena Bosne i Hercegovine.

Nadležnosti navedenih ministarstava i institucija odnose se na koordinaciju i nadgledanje sektora obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite, kao i promovisanje, nadgledanja i zaštita prava djece.⁶⁸

Na **nivou Federacije Bosne i Hercegovine** glavni nosioci odgovornosti za zaštitu prava djece i pitanja zaštite su:

- Federalno Ministarstvo rada i socijalne politike,
- kantonalne vlade.

Federalno ministarstvo ima nadležnost za: donošenje politika, strategija i standarda, monitoring i nadzor različitih oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, kao i stručnih aktivnosti institucija uspostavljenih od strane FBiH, uključujući i inspekciju. Na drugoj strani, kantonalne vlasti predlaganjem, usvajanjem i poštivanjem kantonalnih zakona detaljnije reguliraju aktivnosti na polju socijalne zaštite, nadziru rad institucija i finansiraju dječiju zaštitu na kantonalnom nivou.

Na **nivou Republike Srpske** glavni nosioci odgovornosti za zaštitu prava djece i pitanja zaštite su:

- Ministarstvo zdravlja i socijalne politike,
- Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport,
- Fond za dječiju zaštitu,
- Ombudsmen za djecu Republike Srpske,
- Savjet za djecu Republike Srpske.

Navedena ministarstava uspostavljaju pravni okvir sistema socijalne zaštite i finansijsku pomoć. Iz entitetskog budžeta finansiraju se naknade za platu tokom porodiljskog odsustva, dodatak za majčinstvo, dječiji doplatka, predškolsko obrazovanje za djecu bez roditeljskog staranja, zbrinjavanje djece ometene u razvoju. Također, ova Ministarstva su odgovorna za donošenje politika, strategija i standarda, nadzor različitih oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, kao i za nadzor i monitoring u prevenciji razdvajanja porodica i mladih.

Nadležnosti Ombudsmena za djecu utvrđene su Zakonom o ombudsmenu za djecu Republike Srpske (Službenim glasnik RS-a broj 103/08). U obavljanju poslova iz svoje nadležnosti Ombudsmen za djecu postupa u okviru Ustava, zakona i drugih propisa i općih akata, kao i međunarodnih ugovora i opće prihvaćenih pravila međunarodnog prava, rukovodeći se načelom pravičnosti i morala.

Na **nivou Brčko Distrikta**, nadležnost u oblasti socijalne zaštite ima Pododjeljenje za socijalnu zaštitu-Centar za socijalni rad. Pododjeljenje za socijalnu zaštitu Brčko Distrikta je sastavni dio Odjeljenja za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko Distrikta. Svoj rad i radne zadatke bazira na primjeni pozitivnih propisa i zakonskih regulativa Brčko Distrikta. Pododjeljenje čine tri službe: 1) Služba psiho-socijalne zaštite odraslih lica, 2) Služba opće socijalne zaštite, zaštite braka i porodice i 3) Služba dječije zaštite. Koherentnost ovih službi, kao i primjena zakona su bitan faktor u pružanju usluga odraslima i djeci Brčko Distrikta.

⁶⁸ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, u oblasti socijalne zaštite ima koordinacijsku ulogu, koja proizilazi iz člana 15. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BiH“ broj: 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09, 103/09).

5.1.1. Direktni pružaoci usluga

Roditelji su obavezni da se staraju o poštivanju prava djeteta. Odgovornosti roditelja su sljedeće: da brinu za razvoj i odgoj, zdravlje i školovanje (upis u školu, redovno pohađanje osnovne škole, pristup obrazovanju u skladu sa godinama i sposobnostima) djeteta, da zadovolje njegove potrebe, štite njegova lična i imovinska prava i interese, štite dijete od nasilja i zlostavljanja, pružaju mu podršku, žive sa djetetom ili održavaju redovne kontakte, privremeno povjere dijete trećem licu ili instituciji uz odobrenje Centra za socijalni rad. U skladu sa važećim porodičnim zakonima oba roditelja imaju iste odgovornosti.

Staratelji djece bez roditeljskog staranja su punoljetne osobe čija je svrha zamjena roditeljskog staranja. U skladu sa zakonskim odredbama porodičnih zakona (čl. 160 i 161 FBiH; čl. 11 RS; čl. 141 i 142 BD-a BiH) ove osobe staraju se o djeci, a mogu biti srodnici djeteta, direktori institucija ili uposlenici određenog centra za socijalni rad. Ova osoba pravni je zastupnik djeteta koja može dati odobrenje za usvajanje djeteta i smještaj u hraniteljsku porodicu. U slučaju poduzimanja bilo kakvih pravnih mjera staratelj treba imati odobrenje nadležnog centra za socijalni rad.

Hraniteljske porodice zbrinjavaju djecu bez roditeljskog staranja u okviru svoje porodice, kojoj je dijete povjereno na smještaj, negu, čuvanje, vaspitanje. Hraniteljstvo je privremeni, a ne trajni odnos kao što je usvojenje, kojim se ne mijenja identitet djeteta. Hraniteljstvo može prestati iz više razloga: mijenjanjem prilika u biološkoj porodici djeteta, usljed kojih prestaje potreba za hraniteljskim smještajem, raskidom ugovora, punoljetstvom ili osposobljavanjem djeteta za samostalni život, usvojenjem itd. Za vrijeme smještaja u hraniteljskoj porodici dijete ne prekida svoj odnos sa biološkim roditeljima i srođnicima niti prestaje pravo bioloških roditelja, osim u slučajevima kada to Sud odredi. Po trenutnim odredbama u RS-u, porodica u kojoj je dijete smješteno prima novčanu nadoknadu za svoj rad i za troškove zadovoljenja osnovnih potreba djeteta, a u FBiH samo za zadovoljenje osnovnih potreba djeteta. Osposobljenost i kapaciteti hraniteljskih porodica nisu jednaki na prostoru cijele BiH, a trenutna praksa mogla bi rezultirati značajnom razlikom u kvalitetu pružanja usluga hraniteljskih porodica u dva entiteta. Naime, u Republici Srpskoj u završnoj je fazi obuka socijalnih radnika iz 15 centara za socijalni rad, koji će biti licencirani edukatori drugih stručnjaka i hraniteljskih porodica⁶⁹, a u Federaciji BiH značajne promjene tek predstoje.

5.1.2. Lokalne vladine institucije

Centri za socijalni rad organizirani su na općinskom nivou oba entiteta. U FBiH postoji 79 lokalnih službi, 57 centara za socijalni rad i 22 službe nadležne za oblast socijalne zaštite i zaštite porodice i djece i dva kantonalna centra za socijalni rad. U RS-u djeluje ukupno 49 centara za socijalni rad, a u BD-u djeluje Pododjel za socijalnu zaštitu. Sve su to glavni nosioci odgovornosti zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica i djece koja su pod rizikom od razdvajanja. Centar za socijalni rad je organ starateljstva sa različitim funkcijama u donošenju odluka i nadzoru zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja (usvojenje, hraniteljstvo, starateljstvo, institucionalni smještaj, privremena odvojenost djece) i jačanja porodice, raspodjele novčanih naknada i zaštite djece od nasilja. Međutim, na prostoru cijele Bosne i Hercegovine rad i usluge centara za socijalni rad, kao i metodologija evidencije broja djece bez roditeljskog staranja, nisu standardizirani.

Tokom 2012. godine u 117 centara za socijalni rad u zemlji ukupno su bile zaposlene 1273 osobe koje rade sa ukupno 184720 slučajeva maloljetnika i 52701 slučajem punoljetnih osoba. Dakle, prosječno je jedan socijalni radnik radio na 1660 slučajeva, a jedan zaposlenik CSR na 616 slučajeva. Prikazana statistika samo je jedan od pokazatelja uslova u kojima svakodnevno rade uposlenici centara za socijalni rad, te obima posla koji svaki mora obaviti. S toga, bez obzira ne značajne pomake koji su u oblasti socijalne zaštite učinjeni tokom prethodnih petnaest godina, ne iznenađuje činjenica da većina centara za socijalni rad nema dovoljno tehničkih, finansijskih i ljudskih resursa za kvalitetno obavljanje posla.

⁶⁹ Program realizira Ministarstvo zdravlja i socijalne politike uz podršku UNICEF-a, a cijeli program obuke profesionalaca trajao je 3 mjeseca.

Ustanove socijalne zaštite osnovane su na entitetskom nivou kao domovi za djecu i omladinu bez roditeljskog staranja koji osiguravaju privremeno ili trajno zbrinjavanje, ishranu, zdravstvenu zaštitu, odgajanje, obrazovanje i trajno osposobljavanje djece i omladine kojoj je potreban ovakav oblik zaštite i pružaju direktne usluge putem institucionalnog smještaja za djecu bez roditeljskog staranja. U Republici Srpskoj postoji samo jedna ustanova za djecu bez roditeljskog staranja "Rada Vranješević" u Banja Luci, u Brčko Distriktu nema ovakvih ustanova, a u FBiH ima 5 javnih ustanova za djecu bez roditeljskog staranja i 9 ustanova koje vode nevladine organizacije i vjerske zajednice.

5.1.3. Međunarodne i lokalne nevladine organizacije i udruženja

Organizacije civilnog društva uglavnom rade na zagovaranju, pružanju socijalnih usluga, jačanju profesionalnih kapaciteta, izvještavanju, učešću u radnim grupama pod pokroviteljstvom vladinih i međunarodnih organizacija. Ograničenja i prepreke ogledaju se u ovisnosti o donatorskom finansiranju, pomanjkanju povjerenja od strane vladinih organa, koji često oklijevaju da angažiraju organizacije civilnog društva kao pružaoce usluga. Prisutan je i nedostatak standarda, kao i nedovoljna transparentnost u aktivnostima organizacija.

Kada je riječ o direktnoj brizi o djeci bez roditeljskog staranja, savjetodavnom radu i psihosocijalnoj pomoći, SOS Dječija sela BiH od 1997. godine pružaju konstantu pomoć i podršku djeci bez roditeljskog staranja kroz porodični oblik brige i podršku biološkim porodicama kroz program jačanja porodica. Pored usluga djeci i roditeljima, organizacija obezbjeđuje i podršku profesionalcima iz partnerskih i drugih zainteresiranih organizacija i institucija. Na taj način ostvaruje se sveobuhvatan pristup kvalitetnoj podršci za djecu, porodice i zajednice.

U BiH postoje četiri udruženja hranitelja koja kroz svoje aktivnosti promoviraju hraniteljstvo i pružaju konkretnu podršku hraniteljima i djeci smještenoj u hraniteljske porodice. Kapaciteti ovih udruženja često nisu dovoljno jaki i prepoznati u zajednicama, pa se udruženja nerijetko suočavaju sa borbom za opstanak i namicanjem sredstava za rad.

5.1.4. Međunarodne organizacije i donatori

"Kuća na pola puta" naziv je projekta koji je osmišljen kako bi se mladi iz domova za djecu bez roditeljskog staranja, nakon ostvarenja svoje punoljetnosti, imali gdje, na određeno vrijeme, smjestiti. Udruženje "Luciano Lama" i grad Mostar su potpisali ugovor o saradnji kojim je dogovoreno da će pomagati mladima bez roditeljskog staranja, a da će Grad Mostar preuzeti vođenje ove kuće nakon završetka projekta. Grad je za projekat izdvojio 376.000 eura, a od Ministarstva vanjskih poslova Italije, preko organizacije "Luciano Lama", izdvojeno je 800.000 eura. Projekat završava 30.10.2014. godine, a preduvjeti za predaju kuće Gradu Mostaru nisu ispunjeni. Trenutno je upitna budućnost ovog vrlo značajnog projekta za integraciju mladih bez roditeljskog staranja u zajednicu."

Osnovne nadležnosti međunarodnih organizacija vezane su za pružanje tehničke i finansijske pomoći vlastima po pitanju razvoja politika i ostalih dokumenata, pravne reforme, jačanje kapaciteta, monitoringa i evaluacije, prikupljanja i analize podataka, istraživanja, zagovaranja, razvoja ekspertize ograničavanja civilnog društva, obezbjeđenja njihove saradnje sa vlastima. Ograničenja i prepreke se najčešće ogledaju u činjenici da vlasti najčešće ne gledaju na međunarodne organizacije kao izvor stručnosti, već finansiranja, što je generalno rezultat politike međunarodne zajednice u proteklih 15 godina u BiH, jer su međunarodne organizacije radile posao vlasti, dajući vlastima sredstva a da zauzvrat nisu tražile odgovornost.

Evidentno je nastojanje, ali izostaje efektivna koordinacija među donatorima. Može se čak reći da koordinacija i ne postoji jer su svi koordinirani pojedinačno od strane svojih evropskih ili svjetskih centara. Ovakva situacija svakodnevno doprinosi niskoj stopi efektivnih donatorskih troškova u Bosni i Hercegovini jer neki donatori koriste pristup "odozdo prema gore" dok drugi koriste pristup "odozdo prema dolje". Ozbiljan problem za značajne donatore i implementatore projekata predstavlja institucionalna, administrativna i finansijska održivost svakog projekta. Nerijetko vlasti neozbiljno shvataju svoju ulogu pa po završetku projekta ne postoji politička volja kako bi preuzeli potpisane obaveze.

5.2. GLAVNE STRATEGIJE DRŽAVNIH NOSILACA ODGOVORNOSTI NA POLJU DJEČIJE ZAŠTITE

Iz godine u godinu BiH priprema kvalitetne dokumente koji bi uz pravovremenu i kvalitetnu realizaciju mogli ostvariti zavidne rezultate. Međutim, BiH je prema izvještaju o napretku Europske komisije za 2014. godinu na samom začelju zemalja u regionu⁷⁰. Politička napetost i nedostatak političke volje političkih lidera da se bave reformama nužnim za europski put Bosne i Hercegovine ostvaljaju dubok trag i u oblasti socijalne zaštite.

Dokumenti koji su relevantni za zaštitu djece i porodica na nivou Bosne i Hercegovine su:

- Akcioni plan za djecu BiH od 2011. do 2014. godine,
- Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom BiH od 2012. do 2015. (napomena: odlukom Vlade Republike Srpske od 30. januara 2014. godine Strategija je proglašena neprihvatljivim dokumentom u Republici Srpskoj),
- Etički kodeks za istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, 2013. godine,
- Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini i Akcioni plan od 2013. do 2015. godine,
- Strategija predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini (Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 2005. godine),
- Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije, od 2008. do 2015. godine (Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 2008. godine),
- Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina (Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 2008. godine).

Dokumenti na nivou entiteta su:

- Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i djece pod rizikom razdvajanja u FBiH od 2006. do 2016. (usvojen je u septembru 2012. godine i provodi se po Akcionom planu 2012/2013., za naredni period plan implementacije još uvijek nije definiran),
- Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine od 2013. do 2017. godine,
- Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2013. godine,
- Strategija deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine, od 2014. do 2020. godine,
- Javna politika udomiteljstva u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2014. godine,
- Zakon o hraniteljstvu FBiH je u jesen 2014. godine upućen u proceduru usvajanja,
- Smjernice za rad dnevnih centara za djecu sa posebnim potrebama u FBiH (dokument je u pripremi),
- Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa planom akcije za period od 2009. do 2014., godine Republika Srpska ,
- Politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Republici Srpskoj za period od 2011. do 2016. godine,
- Strategija za razvoj porodice u Republici Srpskoj za period od 2009. do 2014. godine,
- Pravilnik o hraniteljstvu Republike Srpske, 2014. godine.

⁷⁰ objavljen 08.10.2014. godine

Posljednjih godina su evidentni naponi entiteta i države da se kreiraju i usvoje adekvatne politike i strategije. Međutim, nekoliko je faktora koji umanjuju efekat ovih napora i implementaciju čine gotovo nemogućom, od kojih su najznačajniji planiranje adekvatnih budžetskih sredstava koja nužno moraju pratiti sve navedene dokumente i primjena minimalnih standarda za kvalitetnu brigu o djeci.

Budžetska sredstva koja su u skladu sa stvarnim potrebama korisnika, odnosno djece, nisu na raspolaganju, a neki od navedenih dokumenata nikada nisu bili praćeni budžetskom stavkom prilikom pripreme budžeta.

Nije usvojeno niti se u praksi implementira pet grupa minimalnih standarda za usluge u socijalnoj zaštiti koji su u saradnji vladinog i nevladinog sektora za nivoe oba entiteta urađeni još 2010. godine, a koji reguliraju porodično zbrinjavanje djece, rezidencijalno zbrinjavanje djece, zbrinjavanje djece u dječija sela, rano otkrivanje djece sa smetnjama u razvoju, te rad dnevnih centara za djecu sa smetnjama u razvoju. Bez obzira na ovu činjenicu, Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH je pokrenulo izradu još dvije grupe minimalnih standarda, i to: Standarde za male porodične domove i Standarde za mlade bez roditeljskog staranja koji se osamostaljuju. Bilo bi ohrabrujuće kada bi ovo značilo da Ministarstvo planira da pokrene proces usvajanja i obavezne implementacije svih navedenih standarda. Prema službenim informacijama, pet grupa minimalnih standarda za usluge u socijalnoj zaštiti nije zvanično usvojeno u Republici Srpskoj, ali su pilotirani u jedinoj instituciji za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja "Rada Vranješević". Neslužbeno, zaposlenici i stručnjaci koji rade u ovoj instituciji pridržavaju se ovih standarda što im u velikoj mjeri olakšava svakodnevno funkcioniranje.

5.3. SARADNJA IZMEĐU NOSILACA ODGOVORNOSTI

Kao što je prethodno kazano, Bosna i Hercegovina ima mnoge karakteristike decentralizirane države, sa ekstremno kompleksnom organizacionom i funkcionalnom strukturom koja često i značajno sprječava ili makar bitno otežava saradnju relevantnih aktera. Sistem socijalne zaštite na nivou države ne postoji i uređen je entitetskim, odnosno kantonalnim zakonima u FBiH. To upućuje na činjenicu da se većina usluga građanima pruža na lokalnom, općinskom nivou.

Uočljiva je poboljšana saradnja vladinog i nevladinog sektora u oblasti socijalne zaštite, ali su značajno vidljivi tragovi zapostavljanja potrebe da se nevladinom sektoru pomogne u stvarnoj implementaciji inovativnih pristupa reformi socijalne zaštite za djecu. Jedan od takvih primjera je i projekat SPIS - "Jačanje sistema socijalne zaštite i inkluzije djece u BiH" koji je realizirao UNICEF, a koji nikada nije naišao na dovoljnu finansijsku podršku vlasti na što je upozorio i Komitet za djecu u izvještaju iz 2012. godine⁷¹.

⁷¹ Zaključna zapažanja Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog Periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojen na 61-oj sjednici Komiteta (17.septembra – 5. oktobra 2012. godine)

6. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

6.1. OPĆI ZAKLJUČAK

Dosadašnja praksa poštivanja dječijih prava bazirala se uglavnom, u okviru javnog sektora, na definiranju iznosa budžetskih sredstava koja su u kao socijalni transferi usmjeravani prema socijalno ugroženim porodicama te na usvajanju određenih zakona koji jasno diskriminiraju djecu na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine. Sa druge strane, nevladine organizacije su usmjeravale sredstva međunarodnih donatora za porodice koje su na lokalnom nivou identifikirale kao najugroženije po raznim osnovama. Ovakav pristup nije napravio značajan pomak u smislu dugoročnog poštivanja dječijih prava i ravnopravnosti svakog djeteta, već duboko produbio problem diskriminacije djece. Očito je kako nije primjenjivan jasno definiran pristup koji uzima u obzir dugoročne efekte u poboljšanju statusa porodica sa djecom na nivou cijele Bosne i Hercegovine. Uprkos određenim pozitivnim znacima, tempo reformi je evidentno spor.

S obzirom na razmjere isključenosti određenih grupa djece, BiH stoji pred velikim izazovom koji treba riješiti pitanje pristupa poboljšanju položaja svakog djeteta bez obzira na teritorijalnu, spolnu, nacionalnu, vjersku ili bilo koju drugu pripadnost. Neminovno je pokretanje promjena u zajednici koje su u skladu sa principom "najboljeg interesa djeteta".

Poštivanje svih prava djece u skladu sa svjetskim i europskim standardima treba sebazirati na principu partnerstva javnog i privatnog sektora, uz nezaobilazno uključivanje nevladinog sektora, kao nosioca novina i savremenog pristupa. Zbog kompleksnosti pitanja poštivanja prava djece, posebno zbog političke decentraliziranosti Bosne i Hercegovine, nemoguće je očekivati da izolovane aktivnosti vladinog ili nevladinog sektora donesu značajne dugoročne promjene. Stoga, prilikom provedbe bilo kakvog državnog akcionog plana, treba detaljno analizirati sve značajne političke, socijalne i ekonomske promjene kroz koje je BiH prošla u posljednje gotovo dvije decenije. Poštivanje dječijih prava ne treba gledati kao aktivnosti ili inicijative već kao kompleksan, trajan i kontinuiran proces u inovativnom rješavanju reforme socijalne zaštite porodica sa djecom i djece.

U nadolazećem periodu, kada je za očekivati da Europska Unija preuzme ulogu najvećeg donatora za sve vrste projekata, vrijeme je da i vlasti Bosne i Hercegovine jasno definiraju jednak stav prema djeci i porodicama sa djecom. Europski fondovi predstavljaju izvor mogućnosti za ekonomski razvoj, socijalnu koheziju, razvoj ljudskih resursa i poštivanje prava svakog djeteta, pa ih kao takve treba prihvatiti i iskoristiti na najefikasniji način.

6.2. PREPORUKE

Ovaj izvještaj nastoji ispitati značajno i višeslojno ugrožena dječija prava u Bosni i Hercegovini identificirana u ranijim istraživanjima. Kada govorimo o ukupnom poboljšanju zaštite djece bez roditeljskog staranja potrebno je govoriti o poboljšanju svih modela zbrinjavanja. Kako bi se harmonizirala zaštita djece bez roditeljskog staranja i u potpunosti poštovala njihova prava, neophodno je reorganizirati sistem porodično, pravne i socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa jasnim smjernicama i preporukama relevantnim akterima uključenim u ove procese.

6.2.1. Preporuke za zakonodavnu vlast⁷²

- Uskladiti zakonodavstvo sa Konvencijom za prava djeteta i Smjernicama za alternativno zbrinjavanje djece;
- Pojačati napore kako bi se princip "najboljeg interesa djeteta" dosljedno primjenjivao u svim zakonodavnim, upravnim i sudskim postupcima i politikama;

⁷² Vlada FBiH; Parlament FBiH; Vlada RS i Parlament RS.

- U skladu sa principom nediskriminacije hitno usvojiti odredbe kojima se definiraju načini dodjele novčane pomoći za djecu u cijeloj BiH bez obzira na teritorijalnu pripadnost, odnosno mjesto prebivališta;
- U skladu sa principom nediskriminacije hitno prekinuti segregaciju djece u školama na osnovu nacionalnosti na taj način ukidajući tzv. politiku “dvije škole pod jednim krovom” i jednonacionalnih škola;
- Definirati minimalni nivo socijalne i zdravstvene zaštite za svu djecu na teritoriji BiH, odnosno usvojiti budžete “po mjeri djeteta” uz uspostavu mehanizama za monitoring i ocjenu adekvatnosti, djelotvornosti i pravednosti raspodjele sredstava;
- Uvesti zakonsku odredbu eksplicitne zabrane tjelesnog kažnjavanja djece u svim sredinama uključujući i porodično okruženje;
- Uvesti zakonsku odredbu eksplicitne zabrane prijema djece mlađe od 3 godine u institucije;
- Usvojiti Okvirni zakon o socijalnom poduzetništvu na nivou države, a provedbene zakone na nivou entiteta i BD-a BiH u cilju stvaranja pozitivnog okruženja za socijalno poduzetništvo;
- Procedure usvajanja djece u potpunosti uskladiti sa članom 21 Konvencije o pravima djeteta;
- Hitno ratificirati Hašku konvenciju o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvojenja.

6.2.2. Preporuke za izvršnu vlast⁷³

- Provesti reformu socijalne zaštite djece iporodica sa djecom u skladu sa modernim evropskim standardima;
- Omogućiti, podržati i promovirati važnost porodičnog zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja;
- Obezbijediti adekvatne ljudske, tehničke i finansijske resurse i sve ostale preuslove za proces monitoringa relevantnih strategija i politika (na primjer; Akcioni plan za djecu BiH, Strategija deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u FBiH i sličnih dokumenata);
- Uspostaviti sistem evidentiranja djece bez roditeljskog staranja, razloga razdvajanja i promjena statusa ove grupe djece;
- Centrima za socijalni rad osigurati adekvatne ljudske, tehničke i finansijske resurse kako bi se postigla učinkovitost i transparentnost njihovog rada;
- Socijalne radnike i ostale profile stručnih uposlenika u centrima za socijalni rad osloboditi administrativnih poslova (na primjer isplate novčanih pomoći) kako bi se mogli baviti stručnim poslovima u skladu sa savremenom metodologijom rada sa djecom i porodicama;
- Koristiti savremenu metodologiju za identifikaciju ugroženih porodica sa djecom;
- Organizirati obaveznu sistematičnu, periodičnu i sadržajno ujednačenu edukaciju stručnih radnika centara za socijalni rad i ustanova za djecu;
- Sistematski raditi na ranom otkrivanju porodica i djece u riziku od razdvajanja kako bi se preveniralo razdvajanje porodice isključivo na osnovu socijalno-ekonomske ugroženosti.

⁷³ Ministarstvo za izbjeglice i ljudska prava BiH; FBiH Ministarstvo rada i soc politike, Odsjek za socijalnu i dječiju zaštitu; Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS; Ministarstvo Pravde FBiH; Ministarstvo Pravde RS; Ministarstvo financija FBiH; Ministarstvo zdravstva FBiH; Kantonalna ministarstva za socijalnu politiku (10 ministarstava); Kantonalni centri za socijalni rad; Ministarstvo civilnih poslova BiH (odjel za socijalnu politiku) i Ured Ombudsmena

6.2.3. Preporuke za agenciju za statistiku i entitetske statističke zavode

- Neophodno je reorganizirati, prilagoditi, ujednačiti i promijeniti načine prikupljanja podataka o korisnicima i oblicima socijalne zaštite, kao i ustanovama socijalne zaštite, na nivou entiteta i države u skladu sa stvarnim potrebama centara i službi za socijalni rad kako bi se preveniralo eventualno duplo ili multiplo vođenje slučaja koji je, zapravo, jedna osoba;
- Razmotriti i unaprijediti saradnju Agencije za statistiku BiH, entitetskih zavoda za statistiku i relevantnih entitetskih i kantonalnih ministarstava za oblast socijalne zaštite;
- Razmotriti izmjenu obrazaca⁷⁴ za evidenciju korisnika i oblika socijalne zaštite prema sugestijama entitetskih i kantonalnih ministarstva te centara/službi za socijalni rad.

6.2.4. Preporuke za ostale aktere⁷⁵

- Organizirati širok proces konsultacija sa vladinim institucijama na temu osiguranja kvaliteta socijalne zaštite za djecu bez roditeljskog staranja i pružanja adekvatne edukacije uposlenicima centara za socijalni rad;
- Provesti snažnu medijsku promociju procesa deinstitutionalizacije;
- Aktivno učestvovati u provedbi Strategije deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u FBiH, a razmotriti i pripremu periodičnog izvještaja koji će jasno ukazati na postignuto stanje u implementaciji ovog dokumenta;
- Raditi na promociji novih i podizanju kvaliteta postojećih usluga za socijalno ugrožene porodice sa djecom i djecu bez roditeljskog staranja;
- Sistematska uspostava i održavanje suradnje medija i nevladinih te međuvladinih organizacija;
- Predstavnike medija potrebno je aktivno, kao ravnopravne učesnike u procesu, uključiti u aktivnosti promocije i kampanja zagovaranja jednakih prava za svako dijete, kao i razumijevanje problema kršenja prava djece;
- Poticati i prakticirati istraživačko izvještavanje o problemima ugroženih porodica sa djecom i djece bez roditeljskog staranja, s naglaskom na nestigmatiziranje i zaštitu prava na privatnost;
- Intenzivirati medijske kampanje promocije porodičnih oblika zbrinjavanja djece;
- Raditi na podizanju svijesti građana o važnosti upisa djece u matične knjige rođenih.

6.2.5. Opće preporuke za SOS Dječija sela u Bosni i Hercegovini

- Nastaviti promovirati SOS Dječija sela Bosna i Hercegovina kao jedan od najučinkovitijih oblika porodičnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja;
- Nastaviti promovirati model osamostaljivanja mladih bez roditeljskog staranja;
- Osigurati promociju i distribuciju dobrih praksi SOS Dječijih sela Bosna i Hercegovina kako bi se primijenile i u drugim područjima zaštite prava djeteta;
- Pokrenuti pitanje i aktivno učestvovati u procesu uspostave jedinstvenih metodološki i sistematski ujednačenih baza podataka o porodicama sa djecom pod rizikom od razdvajanja i djece bez roditeljskog staranja u BiH;
- Nastaviti promovirati procese i principe jednakopravnosti svakog djeteta u cilju jačanja svijesti o važnosti procesa centralizacije socijalne zaštite djece;
- Nastaviti učestvovanje u radnim grupama i drugim tijelima osnovanim za izradu i unapređivanje različitih dokumenata, standarda, politika, strategija i slično, nudeći svoje znanje i ekspertizu;

⁷⁴ Navedeni obrasci su, prema tvrdnjama relevantnih aktera, nepromijenjeni i neprilagođeni promjenama realne situacije i zakonskih odredbi posljednjih 20 godina.

⁷⁵ Nvladin i međuvladin sektor (SOS Dječija sela u Bosni i Hercegovini, UNICEF, Hope and Homes for Children, Save the Children), javnost i mediji.

- Zajedno sa drugim sličnim organizacijama (Save the Children, Hope and Homes for Children i sl.) zagovarati za usvajanje već urađenih i iniciranje izrade novih zakona, podzakonskih akata i ostalih dokumenata važnih za zaštitu porodica i djece;
- Koordinirati rad s drugim organizacijama koje rade u sličnim oblastima kako bi se unaprijedila saradnja i kvaliteta usluga koje se pružaju djeci i porodicama;
- Intenzivirati projektni i svaki drugi oblik saradnje sa UN agencijama u BiH;
- Nastaviti rad na izgradnji saradnje i stručnih kapaciteta osoblja centara za socijalni rad u BiH;
- Aktivno učestvovati u praćenju realizacije Strategije deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u FBiH kako bi se moglo pravovremeno reagirati u slučaju neispunjavanja definiranih aktivnosti.

BIBLIOGRAFIJA

1. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine, (2011) "Izvještaj o implementaciji okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH"
2. *Akcionni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2002–2010. godine*
3. *Akcionni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2011–2014. godine*
4. *Akcionni plan za provedbu Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica kojima prijeti gubitak roditeljskog staranja u FBiH 2006–2016., za period 2012–2013. godine*
5. *Akcionni plan programa za Bosnu i Hercegovinu (CPAP) potpisan između Vijeća Ministara BiH i Populacijskog fonda Ujedinjenih naroda 2010–2014. godine*
6. Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Bosni i Hercegovini (2013), "Izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u 2013. godini"
7. BHAS (Agencija za statistiku BiH), Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine (2013) *Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012. godine: završni izvještaj: UNICEF*
8. BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine od 2007. do 2011. godine*. Agencija za statistiku: (2012)
9. BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine od 2006. do 2010. godine*. Agencija za statistiku: (2011)
10. BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita 2002–2007. godine*. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2008)
11. BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Demografija Bosne i Hercegovine*. Tematski bilten 02. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2012).
12. BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita 2001–2006. godine*. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2007)
13. BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita 2005–2010. godine*. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2011)
14. BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita 2006–2011. godine*. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2012)
15. BHAS (Agencija za statistiku BiH) *Socijalna zaštita 2007–2012. godine*. Tematski bilten 07. Sarajevo: Agencija za statistiku: (2013)
16. Centar izvrsnosti za djecu u brizi u Škotskoj (2012) IDEMO DALJE: Priručnik za implementaciju "Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece".
17. Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu i ACIPS (2012) "Dvije škole pod jednim krovom" – *Studija o segregaciji u obrazovanju*
18. Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu (2012) *Ljudska prava u Bosni i Hercegovini 2011. – pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava sa ispitivanjem javnog mnijenja*
19. Cojocararu, A. i Ruggeri Laderchi, C. (2013) "Social exclusion in Bosnia and Herzegovina" (Socijalna isključenost u Bosni i Hercegovini), u: C. Ruggeri Laderchi i S. Savastano (ur.), *Poverty and Social Exclusion in the Western Balkans: New Directions in Measurement and Policy (Siromaštvo i socijalna isključenost na Zapadnom Balkanu: novi pravci u mjerenju i politikama)*, New York: Springer, str. 71-98
20. Custom Concept za UNICEF (2013) *Analiza potreba djece i porodica iz oblasti socijalne zaštite i zdravlja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu*
21. Europska komisija (2014) *Izveštaj o napretku BiH za 2014. godinu*
22. FZS (Federalni zavod za statistiku) *Socijalna zaštita/skrb u Federaciji BiH 2008. godine*, Sarajevo: Federalni zavod za statistiku (2009)
23. FZS (Federalni zavod za statistiku) *Socijalna zaštita/skrb u Federaciji BiH 2011. godine*, Sarajevo: Federalni zavod za statistiku (2012)
24. Hope and Homes for Children, Ministarstvo rada i socijalne politike i UNICEF (2010) *Situaciona analiza zaštite djece bez roditeljskog staranja u FBiH i implementacije dokumenta Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH 2006–2016. godine*
25. Institucija Ombudsmena (2014) *Specijalni izvještaj Ombudsmena Bosne i Hercegovine "Uloga Centara za socijalni rad u zaštiti prava djeteta"*
http://www.unicef.org/bih/ba/media_16340.html
26. Institucija Ombudsmena u BiH (2012) *Specijalni izvještaj: Zdravstvena zaštita djece u BiH*
27. *IZVJEŠTAJ - Položaj djece bez roditeljskog staranja u BiH zasnovan na analizi o pravima djece iz 2008. godine* (izvještaj sastavljen uz pomoć informacija SOS Kinderdorf-a)
<http://www.svizajedno.org/documents/izvjestaj.pdf>

28. Javna politika udomiteljstva u Federaciji Bosne i Hercegovine
29. Ombudsman za djecu Republike Srpske (2011) *Posebni izvještaj- Djeca smještena u dječiji dom.*
30. *Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH 2006 2016. godine*
31. Porodični zakon BDBiH, Službeni glasnik BD 23/97, 3/07.
32. *Porodični zakon FBiH*, Službene novine FBiH 35/05, 41/04
33. Porodični zakon RS, Službeni glasnik RS 54/02, 41/08
34. Revicon za istraživačko-razvojne usluge i poslovni konsalting (2012) *Teme 1 – bolovanja i porodijska odsustva*
35. Save the Children (2014) Analiza usklađenosti zakonodavstva o maloljetničkom prestupništvu u Bosni i Hercegovini s međunarodnim standardima
36. SOS Children's Villages International (2014) Kvalitetna briga je važna
37. SOS Dječija sela BiH (2013) Prikaz alternativnih oblika zaštite u Bosni i Hercegovini zasnovan na istraživanju o primjeni Smjernica za alternativno zbrinjavanje djece u zemlji
38. SOS Dječija sela BiH (2010) *Položaj djece u BiH- Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djeteta*
39. *Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa planom akcije za period 2009–2014. godine*
40. *Strategija za razvoj porodice u Republici Srpskoj za period od 2009–2014. godine*
41. *”Strategiju suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini i akcioni plan 2013–2015. godine“*
42. Strategija deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014–2020)
43. Svjetska banka (2009) Socijalna davanja u Bosni i Hercegovini: kreiranje održivog sistema socijalne zaštite zasnovanog na stvarnim potrebama
44. *UN Konvencija o pravima djeteta; http://www.unicef.hr/upload/file/300/150215/FILENAME_Konvencija_20o_20pravima_20djeteta.pdf*
45. UNDP (2013) Izvještaj o humanom razvoju za Bosnu i Hercegovinu za 2013. godinu
46. UNICEF (2011) Procjena maloljetničkog pravosuđa u Bosni i Hercegovini
47. UNICEF (2013) *Znanje, stavovi i iskustva sa djecom sa smetnjama u razvoju – rezultati kvantitativnog istraživanja*
48. *Zakon o dječijoj zaštiti Brčko Distrikta BiH*, Službeni glasnik BD-a 1/03, 4/04, 21/05, 19/07, 2/08, 51/11,
49. *Zakon o dječijoj zaštiti RS*, Službeni glasnik RS-a 4/02, 17/08, 1/09
50. *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH*, Službeni glasnik br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09
51. *Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta BiH*, Službeni glasnik BD 4/00, 1/03, 4/04, 19/07
52. *Zakon o socijalnoj zaštiti RS*, Službeni glasnik Republike Srpske, 37/12
53. YERP - *Zapošljavanje i zadržavanje mladih (2012) Glasovi mladih – istraživanje o mladima u BiH.*

AKTERI UKLJUČENI U PROCES KONSULTACIJA

Ime i prezime	Organizacija	Relevantnost aktera (od 1 do 5)	Kontakt podaci
Milena Jurić, članica Vijeća za djecu BiH	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH Vijeće za djecu BiH	5	033 703 965
Miroslav Jurešić, pomoćnik ministra	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike	5	033 661772
Anka Šeranić, načelnica Odjeljenja za socijalnu zaštitu	Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS		051 339 460
Fatima Fazlović	Pododjeljenje za socijalnu zaštitu Distrikta Brčko	5	049 240 600
Mirsada Poturković, glasnogovornica Kantonalnog centra za socijalni rad Sarajevo	JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo	4	033 723 635
Zora Petrović, direktorica	Centar za socijalni rad Srebrenica	3	056 445 210
Mirjana Mehičić, direktorica	Centar za socijalni rad Novi Travnik	3	030 795 072
Mela Karić, dipl. psiholog	Opština Srebrenica – Odjeljenje za društvene djelatnosti	4	056 445 523
Jasmina Selimović, direktorica	Udruženje "Familija"	4	061 191 360
Željka Katanić, direktorica	URHDIO "Leptir"	4	056 440 080
Osman Pozderović, direktor	Dječije Selo mira Turija	4	035 564 191
Saudin Đurđević, direktor	Dječiji dom Bjelave	4	033 209 044
Anđa Vranješ, ravnateljica	Štadlerov dječiji dom Egipat	4	033 275 700
Aida Bekić, menadžerica programa dječije zaštite	Save the Children	4	033 296 684
Anisija Radenković, direktorica	Hope and Homes for Children	4	033 200 672

OBLICI JAVNE BRIGE U KOJIMA SU SMJEŠTENA DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Porodični oblici brige za djecu bez roditeljskog staranja

Socijalno-pedagoška životna zajednica Bihać

SOS Dječije selo Gračanica

SOS Dječije selo Sarajevo

Institucije

Centar za djecu bez roditeljskog staranja "Duga" Kulen Vakuf

Centar za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja "Duga" Gradačac

Dječiji dom "Mostar" Mostar

Štadlerov dječiji dom "Egipat" Sarajevo

Dječiji dom "Rada Vranješević" Banja Luka

Dom za djecu bez roditeljskog staranja Sarajevo

Dom za djecu bez roditeljskog staranja Tuzla

Dom-porodica Zenica i u okviru njega Mali porodični dom kao porodični oblik brige

Obiteljski centar "Ivan Pavao II" Vionica, Čitluk

Ustanova za predškolski odgoj i socijalnu skrb "Majčino selo" Međugorje

Duga, Zvirovići kod Čapljine

Ustanova za prihvata i odgoj djece "Mala škola" Vareš

Dječije selo "Selo mira" Turija

Institucije koje primarno zbrinjavaju druge kategorije djece među kojima u malom broju ima i djece bez roditeljskog staranja

Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece Sarajevo

Zavod za vaspitanje muške djece i omladine Sarajevo

Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine Pazarić

Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica "Drin" Fojnica

Prihvatni centar "Duje" Doboje

Centar za djecu i omladinu s poteškoćama u razvoju "Duga" Novi Travnik

Centar za obrazovanje i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla

Centar za slijepu i slabovidnu djecu i omladinu Sarajevo

Centar za slušnu i govornu rehabilitaciju Sarajevo

Udruženja hranitelja

Udruženje hranitelja Kantona Sarajevo "Perspektiva"

Udruženje hranitelja Tuzlanskog kantona "Familija"

Udruženje hranitelja Banja Luka

Udruženje hranitelja Srednjobosanskog kantona "Suncokret"

RJEČNIK OSNOVNIH POJMOVA

Alternativno zbrinjavanje podrazumijeva zbrinjavanje djece i mladih koji nemaju roditeljsku brigu. Alternativna briga predstavlja aranžman koji je dogovorio ili naredio administrativni ili pravosudni organ. Termin alternativno zbrinjavanje "znači da dijete bez roditeljskog staranja treba da ima dom" koji može biti hraniteljski dom, institucionalni dom ili druga vrsta aranžmana koji će djetetu pružiti stabilnost, sigurnost i podršku.

Biološka porodica je porodica koju čine dijete, roditelji i njegova braća i sestre. Biološku porodicu karakteriziraju specifične funkcije: biološko-reproduktivna, ekonomska, zaštitna, seksualna, emotivna, vaspitno-obrazovna i socijalizacijska. Označava porodično okruženje iz koga dolazi dijete kome je potrebna alternativna briga.

Deinstitucionalizacija je proces reforme sistema brige o djeci u državi koji je vođen politikom, a koji za rezultat ima povećani odlazak djece iz institucionalnog/rezidencijalnog oblika brige, uz paralelno povećavanje alternativnih usluga koje su zasnovane na porodičnom obliku brige ili koji cilja na ostanak djece u sopstvenim porodicama ili zajednicama.

Dijete je, po Konvenciji o pravima djeteta, svaka osoba mlađa od 18 godina, osim ako se, po pravu koje se primjenjuje na dijete, punoljetstvo ne stiče ranije. U smislu socijalne zaštite djece uključuju se sljedeće kategorije djece: djeca bez roditeljskog staranja, djeca sa smetanjama u fizičkom i psihičkom razvoju, djeca ometena u razvoju porodičnim prilikama, zlostavljena djeca i djeca koja su odgojno zanemarena i zapuštena.

Dijete bez roditeljskog staranja je, po Konvenciji o pravima djeteta, dijete koje je privremeno ili stalno lišeno svog porodičnog okruženja ili dijete koje, zbog vlastitih najboljih interesa, ne može ostati u porodičnom okruženju. U *Smjernicama za alternativno zbrinjavanje djece*, dijete bez roditeljskog staranja je svako dijete koje ne živi sa najmanje jednim od svojih roditelja, nezavisno od razloga i okolnosti. U smislu socijalne zaštite djece, dijete bez roditeljskog staranja je: dijete bez oba roditelja (roditelji nisu živi, nepoznati su ili su nestali), kao i dijete koje ima žive roditelje, ali oni, iz bilo kojeg razloga, privremeno ili trajno, nisu u mogućnosti da starati se o njemu i vršiti roditeljsku dužnost. Osnovni oblici zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja su: starateljstvo, usvojenje, hraniteljstvo i institucionalni smještaj.

Dijete pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja je dijete koje živi u porodici sa višestrukim problemima koji štetno utječu na njegov pravilan razvoj i odrastanje, pa eventualni ishod može biti izdvajanje djeteta iz porodice i smještaj u ustanovu ili drugu porodicu. Problemi mogu biti: socio-ekonomski problemi porodice (siromaštvo, neriješeno stambeno pitanje, nizak obrazovni status roditelja, nezaposlenost, prostitucija, izbjeglištvo/raseljništvo, mnogobrojnost djece); partnerski i porodični problemi (nesloga i loši odnosi među članovima porodice, razvod, odlazak majke ili oca, napuštene trudnice, nova porodica jednog od bioloških roditelja u kojoj nema mjesta za dijete); zdravstveni problemi (teške bolesti roditelja ili djece, hospitalizacija roditelja i djece, alkoholizam, narkomanija, psihijatrijski problemi roditelja, nedovoljna mentalna razvijenost djece, posebne potrebe djece ili roditelja); destruktivni modeli ponašanja (porodično nasilje, zanemarivanje i zlostavljanje djeteta, sukob sa zakonom roditelja ili djece).

Hraniteljstvo je oblik zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja u okviru druge, hraniteljske porodice, kojoj se dijete povjerava na smještaj, njegu, čuvanje i vaspitanje. Odlike hraniteljstva su: hraniteljstvo je privremeni, a ne trajni odnos kao što je usvojenje; hraniteljstvom se ne mijenja identitet djeteta; hraniteljstvo može prestati iz više razloga: promjenom prilika u biološkoj porodici djeteta usljed kojih prestaje potreba za hraniteljskim smještajem, raskidom ugovora, punoljetstvom ili osposobljavanjem djeteta za samostalan život, usvojenjem itd.; za vrijeme smještaja u hraniteljskoj porodici dijete ne prekida svoj odnos sa biološkim roditeljima i srođnicima; za vrijeme hraniteljskog smještaja roditeljsko pravo bioloških roditelja ne prestaje, osim u slučajevima kada to sud odredi; porodica u kojoj je dijete smješteno prima novčanu nadoknadu za troškove zadovoljenja osnovnih potreba djeteta.

Hranjenišтво (neformalni oblik zbrinjavanja) je porodični smještaj za koji se, prema želji hranitelja, ne obezbjeđuje novčana naknada troškova iz državnog budžeta, tj. troškove snosi sam hranitelj u želji da pomogne u odrastanju i razvoju djeteta bez roditeljskog staranja.

Minimalni standardi su minimalni zahtjevi za dovoljno kvalitetnu uslugu. Oni predstavljaju osnovni kvalitet koji se mora osigurati, treba da budu primjenljivi za širok spektar usluga, da imaju funkciju u regulaciji rada službi socijalne zaštite, da omogućavaju samoprocjenu rada profesionalaca, da predstavljaju osnovu za obuku stručnih radnika i da osiguraju orijentaciju korisnicima šta mogu očekivati od usluga.

Mlada osoba je, prema definiciji UN-a, osoba između 15 i 24 godine starosti. Pod kategorijom "mladi" važno je razlikovati tinejdžere (od 13 do 19 godina) i mlade (od 20 do 24 godine), jer sociološki, psihološki i zdravstveni problemi sa kojima se oni suočavaju mogu biti različiti.

Mlada osoba bez roditeljskog staranja koja se osamostaljuje je mlada osoba koja odlazi iz javne brige jer je dostigla uzrast kada više nema pravo na posebnu zaštitu i pomoć u okviru sistema dječije zaštite. Starosna granica za odlazak iz javne brige različita je od zemlje do zemlje, a u većini zemalja je 18 godina. No, bez obzira na to, u mnogim zemljama se čine izuzeci za mlade koji pohađaju redovno obrazovanje, profesionalne treninge i imaju poteškoće u razvoju, pa u tim slučajevima ostaju u sistemu javne brige i kasnije.

Najbolji interes za dijete podrazumijeva da odrasli treba da urade ono što je najbolje za dijete. Oni treba da donosu odluke koje će imati najveći pozitivni utjecaj na razvoj djece i mladih osoba.

Optimalni standardi predstavljaju dobru praksu u okviru postojećih ograničenja.

Revizija individualnog plana ili periodični pregled individualnog plana brige podrazumijeva da se dijete ili mlada osoba, odgajatelj i drugi profesionalni radnici sastaju kako bi razmotrili izbore i opcije, kao što su mogućnost reintegracije u biološku porodicu, potreba za promjenom postojećeg aranžmana brige, izbor škole itd.

Reforma dječije zaštite predstavlja skup aktivnosti i mjera koje će omogućiti da se svoj djeci osiguraju približno jednaki optimalni uslovi za pravilan razvoj ličnosti, a također i pomoći porodici u ostvarivanju njene reproduktivne funkcije i u poboljšanju kvaliteta života djece.

Socijalna zaštita je organizirana djelatnost koja se bavi suzbijanjem i otklanjanjem uzroka i posljedica stanja socijalne potrebe, kao i pružanjem građanima i njihovim porodicama neophodne pomoći u cilju otklanjanja socijalnih teškoća i zadovoljavanja životnih potreba. Obuhvata niz mjera kojima je cilj zaštita ranjivih grupa.

Socijalne usluge su one usluge koje osiguravaju različiti pružaoci (iz vladinog, nevladinog i privatnog sektora) sa ciljem da odgovore na potrebe pojedinaca i grupa korisnika, kao što su djeca i porodice, starije osobe i osobe sa smetnjama u razvoju. Socijalne usluge se sastoje od aktivnosti i dobara koji se nude korisniku kako bi se poboljšao kvalitet njegovog života, omogućilo zadovoljavanje potreba, otklonili ili ublažili rizici, nedostaci ili neprihvatljivo društveno ponašanje i osigurao maksimalni razvoj potencijala korisnika za život u zajednici. Glavna misija usluga u socijalnoj zaštiti je omogućavanje korisnicima da ostanu jednaki članovi društva i da koriste iste resurse kao svi građani u zajednici, da žive neovisno, u prirodnom okruženju.

Standardi kvaliteta brige predstavljaju pisani dokument u kome su naznačene odredbe koje moraju biti uspostavljene u okruženju u kome se dijete zbrinjava kako bi se osiguralo da dijete dobija kvalitetnu brigu. Standardi za kvalitet brige moraju postojati u svim aranžmanima zbrinjavanja i moraju se poštovati za vrijeme pružanja svih aspekata brige: prijem u oblik brige, proces planiranja, period nakon izlaska iz okvira staranja, postupci dječije zaštite itd. Standardi Kvalitet za djecu (orig. Quality4Children-Q4C) predstavljaju jedan primjer standarda kvalitetne brige. Neki primjeri standarda su Kvalitet za djecu: Standardi brige o djeci bez roditeljskog staranja u Europi, 2007. (orig. Quality4Children-Q4C) i Preporuka NR. 5 -2005 Vijeća Evrope za prava djeteta koje živi u instituciji.

Standardizacija usluga u socijalnoj zaštiti odnosi se na proces oblikovanja osnovnih pristupa i kriterija rada u vidu normi koje odražavaju kvalitativne i kvantitativne pokazatelje postupaka i usluga u socijalnim službama. Standardizacija u oblasti zaštite djece bez roditeljskog staranja predstavlja definiranje stručnih standarda kojima se postiže zaštita djece u skladu sa osnovnim kriterijima zaštite djece, potrebama djece, posebnoj zaštiti i najboljem interesu djeteta, onako kako Konvencija o pravima djeteta određuje.

Starateljstvo je oblik pravne i socijalne zaštite djeteta bez roditeljskog staranja čija je svrha zbrinjavanje, odgoj i obrazovanje, kao i osiguravanje imovinskih i drugih prava i interesa djeteta. Dijete koje nema roditelje ili usvojitelje, odnosno kada se oni iz određenih razloga, koji su zakonom precizirani, ne staraju o njemu, stavlja se pod starateljstvo. Pravni smisao stavljanja djeteta pod starateljstvo je određivanje i imenovanje njegovog zakonskog zastupnika, koji će se starati o djetetu prema zakonom propisanim načinom. Praktični smisao je svakodnevno staranje o djetetu, kojim se nadomješta roditeljsko staranje. Efikasan je i dostupan oblik zaštite i u nekim slučajevima može biti prvi korak ka usvojenju djeteta.

Ustanove/institucije za djecu bez roditeljskog staranja odnose se na smještaj djeteta u ustanove socijalne zaštite kako bi mu se osigurala njega, stanovanje, ishrana, odijevanje, staranje o zdravlju, odgoj, pomoć u obrazovanju i osposobljavanju za rad, što ne može ostvariti u porodičnom okruženju. Ovaj oblik zbrinjavanja djece primjenjuje se kao krajnje sredstvo. Dijete bez roditeljskog staranja smješta se u instituciju do povratka u biološku porodicu, usvojenja, smještaja u hraniteljsku porodicu, završetka školovanja ili osposobljavanja za samostalan život. *Smjernice za alternativno zbrinjavanje* djece instituciju izjednačavaju sa velikim rezidencijalnim objektima, koji podrazumijevaju kolektivni životni aranžman za djecu u ustanovama koje obično imaju veliki smještajni kapacitet i u kome plaćeno osoblje, u definiranim radnim smjenama, brine o djeci.

Usvojenje je oblik porodično-pravne zaštite djece za koji se smatra da predstavlja najkvalitetniji oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja. Usvojenjem se između usvojioca i usvojenika uspostavljaju isti odnosi koji postoje između bioloških roditelja i njihove djece, sa ciljem da se djetetu koje je usvojeno pruže uslovi života koje imaju djeca koja žive u porodici. Prava i dužnosti usvojitelja identična su onima koje imaju roditelji prema svojoj biološkoj djeci. *Potpunim usvojenjem* zasnivaju se isti odnosi srodstva koji postoje između bioloških roditelja i njihove djece. Shodno odredbama Porodičnog zakona RS-a, potpuno se može usvojiti dijete do 5 godina starosti, a po odredbama Porodičnog zakona FBiH potpuno se može usvojiti dijete do 10 godina života. Potpuno usvojenje se ne može raskinuti. *Nepotpunim usvojenjem* zasnivaju se isti odnosi srodstva koji postoje između bioloških roditelja i njihove djece, ali nepotpuno usvojenje ne utječe na prava i dužnosti usvojenika prema njegovim roditeljima i drugim srodniciima. Nepotpuno se može usvojiti dijete do navršene osamnaeste godine života, a za dijete starije od 10 godina, koje je sposobno shvatiti značenje usvojenja, potreban je i njegov pristanak. Nepotpuno usvojenje može prestati na osnovu rješenja organa starateljstva, kad on utvrdi da to zahtijevaju opravdani interesi usvojenika.

SAŽETAK GLAVNIH NALAZA SA PREPORUKAMA ZA BOSNU I HERCEGOVINU NA OSNOVU ISTRAŽIVANJA O PRIMJENI SMJERNICA ZA ALTERNATIVNO ZBRINJAVANJE DJECE, OKVIR UN-A (NOVEMBAR 2013. GODINE)

1. Zakonodavni i pravni okvir u zemlji

Sažetak

Decentraliziranost sistema socijalne zaštite otežava planiranje i stvaranje politika i strategija koje bi funkcionirale poštujući principe nediskriminacije i dostupnosti svih usluga socijalne zaštite za svu djecu bez obzira na mjesto boravka. Uopćene definicije, ciljevi i očekivani rezultati postojećih politika i strategija jasno upućuju na manjak praktičnih propisanih koraka kojima bi djeca mogla ostvariti svoja prava.

Prevenciju je, u smislu sprječavanja razdvajanja porodica, moguće ostvariti samo omogućavanjem stanovništvu da ima pristup svim osnovnim uslugama, socijalnoj pravdi i zaštiti bez diskriminacije. Proces deinstytucionalizacije u Bosni i Hercegovini teče usporeno, a ne postoje nikakve zakonske regulative koje bi detaljnije definirale da se posebna pažnja prilikom alternativnog zbrinjavanja obrati na djecu starosne dobi do tri godine.

Preporuke

- Revidirati postojeće strategije i politike postavljajući realne ciljeve i očekivane rezultate u skladu sa realno dostupnim resursima.
- Nove i revidirane dokumente potrebno je definirati na osnovu stvarnih potreba korisnika. Svi dokumenti trebaju biti usmjereni ka borbi protiv faktora koji doprinose razdvajanju porodice.
- Hitno donijeti Zakon o dječijoj zaštiti na području Federacije BiH.
- Relevantnim zakonom zabraniti institucionalizaciju dječestarnosne dobi do tri godine i precizno definirati kako postupati sa ovom uzrasnom kategorijom djece u slučaju ulaska u sistem alternativne brige.

2. Kratki opis sistema zaštite i brige o djeci

Sažetak

Oblast socijalne, porodične i dječije zaštite u Bosni i Hercegovini je u isključivoj nadležnosti entiteta i Distrikta Brčko. Ova oblast je regulirana posebnim zakonima koji tretiraju materijalna davanja i pružanje usluga neposredne socijalne podrške različitim kategorijama djece. Zbog različitih zakonskih određenja, na području BiH prisutna je neujednačenost u pogledu vrste prava i njihovog ostvarenja.

Otežano ostvarivanje prava sve djece, pa i prava djece bez roditeljskog staranja, više mjeseci tokom 2013. godine otežavala je činjenica da u Bosni i Hercegovini nije postojao Zakon o jedinstvenom matičnom broju, već je na snazi bila *Privremena odluka o utvrđivanju registracijskih područja za određivanje jedinstvenih matičnih brojeva u Bosni i Hercegovini*, koja je privremeno omogućavala izdavanje jedinstvenih matičnih brojeva, upis novorođenčadi u knjige rođenih i izdavanje ličnih i drugih dokumenata.

U Bosni i Hercegovini ne postoji informacioni sistem za evidenciju djece bez roditeljskog staranja i metodološki ujednačen pristup evidenciji ove grupe djece, tako da pouzdani podaci o broju djece u odnosu na oblik alternativnog zbrinjavanja za 2013. godinu ne postoje. Jedan od gorućih problema je i nepostojanje pouzdanih statističkih podataka o broju djece starosne dobi do tri

godine koja borave u sistemu alternativne brige, kao ni podatak o broju djece koja su pripadnici manjina u BiH. Zajednička baza pod nazivom SOTAC je trebala riješiti ovaj problem, ali nije zaživjela osim za evidentiranje neratnih invalida i civilnih žrtava rata.

Preporuke

- Zbog neusaglašenosti zakonodavnog okvira kojim se uređuje pravo na porodično okruženje i pravo na adekvatnu socijalnu zaštitu, neophodna je pojačana koordinacijska uloga Ministarstva za ljudska prava BiH u cilju postupanja u skladu sa djetetovim najboljim interesima i pružanja jednakih prava djeci bez roditeljskog staranja bez obzira na mjesto boravka u Bosni i Hercegovini.
- Neophodno je intenzivirati rad Vijeća za djecu, posebno u cilju realizacije *Akcionog plana za djecu 2011.–2014. godine*.
- Potrebna je uspostava jedinstvenog informacionog sistema za evidenciju djece bez roditeljskog staranja, kao preduslov za kvalitetnu socijalnu zaštitu ove grupe djece. Njegovom uspostavom, uz pretpostavku redovnog izdvajanja budžetskih sredstava za održavanje i servisiranje, bit će kreirana pouzdana baza podataka i za potencijalne usvojitelje i hranitelje, te na taj način indirektno pojačan proces deinstitutionalizacije.

3. Preventivne usluge

Sažetak

Ustavom BiH nije određena zakonska regulativa na državnom nivou koja definira usluge preveniranja razdvajanja porodica niti način postupanja sa djecom bez roditeljskog staranja, već se pitanja socijalne zaštite prenose na nivo entiteta. Također, na nivou države ne postoje ni drugi dokumenti, strategije, politike i slično, koji se odnose na ovu oblast.

Jedini državni dokument koji se, između ostalog, odnosi i na socijalnu zaštitu djece bez roditeljskog staranja je *Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2011–2014. godine*. On sadrži pregled aktivnosti, nosioce poslova i rokove za njihovo izvršenje, a fokusiran je i na unapređenje zdravlja majki i djece, unapređenje zdravstvene zaštite sa naglaskom na razvoj primarne zdravstvene zaštite, obrazovni sistem i ujednačavanje ostvarivanja prava socijalne zaštite na području Bosne i Hercegovine, s posebnim naglaskom na djecu iz ranjivih grupa.

Na općinskom nivou, u oba entiteta, centri za socijalni rad (ukupno 117 centara za socijalni rad, od čega 72 u FBiH i 45 u RS-u) su glavni nosioci odgovornosti za zaštitu djece bez roditeljskog staranja i porodica i djece koja su pod rizikom od razdvajanja. Centri za socijalni rad pružaju usluge podrške porodici i preduzimaju preventivne mjera koje osiguravaju da djeca dobiju brigu u vlastitim porodicama. Međutim, usluge jačanja porodice usmjerene ka prevenciji razdvajanja porodica nisu dostupne u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, što još jednom potvrđuje postojanje diskriminacijskog pristupa u sistemu socijalne zaštite.

Preporuke

- Neophodno je intenzivirati napore na realizaciji *Akcionog plana za djecu BiH 2011–2014. godine*, kako bi sva djeca u BiH uživala približno ista prava, te na taj način pokušati umanjiti diskriminaciju koja trenutno postoji u sistemu pružanja usluga socijalne zaštite.
- Potrebno je sistematski raditi na ranom otkrivanju porodice i djece u riziku, praktičiranjem multidisciplinarnog pristupa i aktivne saradnje institucija porodično-pravne i socijalne zaštite, obrazovanja i pravosuđa.
- Potrebno izdvojiti značajna sredstva za izgradnju kapaciteta centara za socijalni rad u cilju pružanja kvalitetnijih usluga jačanja porodica sa djecom.
- Potrebno je stvoriti ujednačen pristup u planiranju, pružanju i evaluaciji usluga za podršku porodicama sa djecom.

4. Neformalno zbrinjavanje

Sažetak

Nije poznato u kojoj mjeri su neformalni oblici zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja razvijeni u Bosni i Hercegovini. Zakonskim regulativama i politikama u oblasti socijalne zaštite nisu definirani kriteriji ili bilo kakva evidencija o ovim oblicima zbrinjavanja, nisu poznate nadležnosti organa vlasti ili centara/službi za socijalni rad/socijalnu zaštitu, a prema dostupnim podacima, neformalni oblici zbrinjavanja su u potpunosti nerazvijeni i nedovoljno promovirani kao mogući oblici zbrinjavanja djece.

Preporuke

- Uzimajući u obzir najbolje interese djeteta, potrebno je u revidiranju postojećih i kreiranju novih zakona i politika promovirati neformalne oblike zbrinjavanja djece, što bi istovremeno značilo i doprinos procesu deinstytucionalizacije u Bosni i Hercegovini.
- Imajući u vidu sigurnosne rizike koji proizilaze iz neformalnih oblika zbrinjavanja (npr. izrabljivački postupci), neophodno je kreirati sistem evidentiranja broja neformalnih oblika zbrinjavanja kao i broja djece koja žive u ovakvim aranžmanima.

5. Razlozi za smještaj

Sažetak

Glavni razlozi za ulazak djece u sistem alternativne brige najvećim dijelom nisu poznati niti su sistematski evidentirani. Najčešći razlog za smještaj djece je kombinacija više faktora na osnovu kojih centri za socijalni rad donose odluku. Što se evidencije razloga za izdvajanja djeteta iz porodice tiče, realno je moguće pojavljivanje istog djeteta u nekoliko kategorija razloga, te eventualno duplo ili multi vođenje slučaja koji je, zapravo, jedna osoba.

Preporuke

- Neophodno je ustanoviti jedinstveni sistem evidentiranja razloga razdvajanja djece iz porodica, koji bi bio osnova i za planiranje preventivnih intervencija.

6. Proces prijema i postupci revizije

Sažetak

Nije poznato i ne postoje pouzdani podaci na osnovu kojih je moguće utvrditi iz kojih se razloga profesionalci iz centara za socijalni rad opredjeljuju za određeni oblik alternativnog zbrinjavanja, naprimjer ustanovu u odnosu na hraniteljsku porodicu ili obratno, a u vezi sa tim nameće se i pitanje koliko se u praksi poštuje i radi u skladu sa principom najboljih interesa djeteta.

Proces aktivne participacije djece u procesu odlučivanja o smještaju u sistem alternativne brige vrlo je važan. Na osnovu ankete provedene sa profesionalcima iz centara za socijalni rad tokom ovog istraživanja, oni su izvijestili da su djeca i roditelji uključeni "uvijek" u proces donošenja odluka o smještaju koje je najprikladniji za dijete u 65% slučajeva, dok su u 25% slučajeva uključeni "ponekad". Ukupno 10% anketiranih izvijestilo je da ovakva praksa "nikad" nije korištena.

Izrada individualnog plana brige za dijete u nadležnosti je centara za socijalni rad. Učestalost revizije kvaliteta brige o djetetu raznolika je i proizvoljna, a kreće se od tri mjeseca do godinu dana. U skladu sa važećim entitetskim politikama i strategijama, djecu je potrebno obavijestiti o

promjeni alternativnog oblika smještaja navodeći razloge. Međutim, djeca su, prema prikupljenim podacima, samo ponekad detaljno obavještena o razlozima mijenjanja alternativnog smještaja. Konsultacije sa djecom, koje su obavezne, centri za socijalni rad provode samo ponekad bez navođenja konkretnih razloga zašto tako rade. Nisu dostupni relevantni statistički podaci o broju djeca koja su u posljednje 2 godine promijenila alternativni oblik brige.

Zabrinjava činjenica da su jedini oblici poticanja reintegracije porodice kratkoročna novčana pomoć ili rijetki slučajevi savjetodavnog rada, uz pretpostavku da postoji stručni kadar. Također, dostupnost specifičnih usluga geografski je nepravilno raspoređena u BiH. Ovakvu situaciju dodatno potvrđuju navodi izvještaja Komiteta za prava djeteta⁷⁶ u kojem stoji da: “postojeći sistem alternativnog zbrinjavanja obeshrabruje ponovno spajanje djece sa svojim biološkim porodicama, čak i tamo gdje to može biti izvodljiv izbor.”

Preporuke

- Potrebno je definirati kriterije i jedinstvenu okvirnuproceduru smještaja djece u određene oblike alternativne brige, kao i broj, sastav i kvalifikaciju članova stručnog tima koji odlučuje o smještaju djece u alternativnu brigu.
- Potrebno je uspostaviti jedinstven način revizije smještaja djece bez roditeljskog staranja i definirati učestalost revizije.
- Neophodno je kreirati i redovno ažurirati bazu podataka sa kvantitativnim i kvalitativnim pokazateljima o djeci koja promijene oblik alternativne brige.
- Neophodno je educirati, potaknuti i ohrabriti centre za socijalni rad da poštuju prava djeteta, primjenjujući princip najboljih interesa djeteta i participativni pristup djece i njihovih porodica kod donošenja odluka koje ih se tiču.
- U FBiH i BD-u potrebno je definirati *Strategiju reintegracije porodice* kako bi ovaj proces bio u potpunosti u skladu sa evropskim standardima i sa *Smjernicama za alternativno zbrinjavanje djece*.

7. Različiti oblici brige

Sažetak

Trenutna zakonska regulativa uopćeno definira hitne, kratkoročne i dugoročne oblike alternativne brige. Određeni oblik alternativne brige ne odabire se na osnovu definiranih kriterija, već procjenom stručnog tima.

Kapaciteti i stvarna popunjenost institucija za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja nepoznati su, ali se sa sigurnošću može reći da sve institucije spadaju u grupu velikih jer je broj djece koja borave u njima veći od petnaest. Kvalitet i standard života nisu ujednačeni svim dijelovima BiH: ustanove su uglavnom hotelskog tipa, negdje su to velike i hladne zgrade sa interijerom koji nikako ne podsjeća na toplu porodičnu atmosferu omogućava djeci savladavanje vještina potrebnih za samostalan život.

Odnos i zadržavanje veze između biološke braće i sestara generalno je definiran zakonima i ostalim dokumentima, ali su uloženi nedovoljni naponi u promociju važnosti održavanja kontakta između biološke braće i sestara u sistemu alternative brige.

Nisu svi oblici alternativne brige dostupni u svim dijelovima BiH, pa djeca najčešće borave izvan mjesta prebivališta, što otežava održavanje kontakta sa biološkom porodicom i srodnicima, kao i, prema trenutno važećim zakonima, pravo na zdravstvenu zaštitu.

⁷⁶ Zaključna zapažanja Kombiniranog drugog, trećeg i četvrtog Periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojen na 61-oj sjednici Komiteta (17. septembra – 5. oktobra 2012. godine)

Usvojenje je, kao jedan od najkvalitetnijih oblika trajnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, nedovoljno promovirano u odnosu na druge oblike zbrinjavanja. Postupak je složen i dugotrajan, zakonska neujednačenost gornje uzrasne granice djece koja su podobna za usvojenje ga dodatno kompliciraju, a nepostojanje jedinstvenih baza potencijalnih usvojitelja i djece raspoložive za usvajanje još više otežava ovaj proces. Država, nedovoljno pažnje posvećuju međunarodnom usvojenju.

Preporuke

- Potrebno je aktivno promovirati vaninstitucionalne oblike alternativne brige kako bi sva djeca bez roditeljskog staranja imala priliku ostati u ili vrlo blizu mjesta prebivališta u kojem se nalaze u trenutku donošenja odluke.
- Putem godišnjih izvještaja o radu institucija za djecu bez roditeljskog staranja ili na neki drugi prikladan način, poštujući privatnost djece, potrebno je javnosti i zainteresovanim učiniti dostupnim podatke o kapacitetima postojećih institucija i kvalitetu zaštite koju oni obezbjeđuju.
- Urediti i, poštujući najbolje interese djeteta, pravo na privatnost djece i anonimnost postupka, pojednostaviti proces usvojenja: zakonski ga ujednačiti u cijeloj državi, kreirati i redovno ažurirati jedinstvenu bazu koja bi sadržavala podatke o potencijalnim domaćim i međunarodnim usvojiteljima, djeci koja su raspoloživa za usvajanje i već usvojenoj djeci (prema dobi, spolu, vrsti usvojenja - potpuno, nepotpuno, kao i prema vrsti usvojitelja domaći/državni ili međunarodni usvojitelj).
- Hitno ratificirati Hašku konvenciju o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvojenja.⁷⁷

8. Priprema i podrška za promjenu smještaja i izlazak iz sistema alternativne brige

Sažetak

U Bosni i Hercegovini u potpunosti izostaju svi resursi, profesionalni i finansijski, programi i modeli dobre prakse za kvalitetnu provedbu procesa pripreme i praćenja mladih po izlasku iz sistema alternativnog zbrinjavanja. U razgovorima sa relevantnim akterima iz sistema socijalne zaštite potvrđeno je da ne postoje sistematski načini pružanja podrškomladima, a centri za socijalni rad najčešće pružaju samo savjetodavnu podršku.

Programi koji postoje najčešće vode nevladine organizacije, a rijetko centri za socijalni rad. Jedan od novijih programa/projekata, "Kuća na pola puta", najčešće je navođeni program koji se trenutno realizira u Mostaru i Kantonu Sarajevo. Suština projekta je da mladi – stanari kuće, najviše 8 njih, prolaze kroz seriju psiho-socijalnih radionica koje im pomažu da se uspješnije suoče sa svakodnevnim izazovima samostalnog življenja.

Polusamostalno življenje uz pomoć ili nadzor nije opcija koja je dostupna u svim dijelovima Bosne i Hercegovine i od strane svih centara za socijalni rad. Ukoliko postoje, ovi programi najčešće su dostupni uz pomoć nevladinih organizacija, kao što su SOS Dječija sela BiH i Hope and Homes for Children.

Preporuke

- Osnajiti saradnju centara za socijalni rad u cilju razmjene "primjera dobre prakse" koji mogu biti primjenjivi u drugim sredinama.
- Aktivno pripremati i informirati mlade o uslugama koje su im dostupne u zajednici nakon izlaska iz sistema alternativne brige i tokom perioda osamostaljivanja.
- Na lokalnim nivoima formirati bazu društveno odgovornih firmi koje će koristiti usluge mladih koji su u procesu pripreme za samostalan život i učiniti je dostupnom mladima. Na taj način, mladi koji se pripremaju za napuštanje sistema javne brige imat će priliku ostvariti kontakt sa poslodavcima, a poslodavci će imati priliku procijeniti kapacitete ovih mladih ljudi.

⁷⁷ Ova preporuka prisutna je još od 2005. godine kada je UN Komitet dostavio zaključna razmatranja prema kojima BiH još uvijek nije postupila.

9. Odobrenje, inspekcija, ovlaštenje, licenciranje

Sažetak

Zakonske odredbe u oblasti socijalne zaštite generalno definiraju kriterije koje je potrebno ispunjavati, kako bi određena institucija za djecu bez roditeljskog staranja dobila ovlaštenje za rad. Nije poznato koliko se zahtijeva za osnivanje institucija svake godine odbije od strane nadležnog organa za registraciju.

Značajno je naglasiti da je nevladin sektor u Bosni i Hercegovini još jednom pokazao snagu i profesionalizam definirajući "minimalne standarde" za usluge hraniteljskog, institucionalnog smještaja i smještaja djece u dječija sela. U okviru projekta *Kvalitetna socijalna zaštita za kvalitetniji život ugroženih kategorija djece*, koji je Save the Children UK implementirao u Bosni i Hercegovini u periodu od decembra 2007. do augusta 2010. godine, u partnerstvu sa vladinim i nevladinim sektorom izrađeno je pet grupa standarda koji se odnose na pružanja usluga u sistemu socijalne zaštite, od čega su tri u vezi sa djecom bez roditeljskog staranja (*Minimalni standardi za institucionalni smještaj djece bez roditeljskog staranja*, *Minimalni standardi za smještaj djeteta u drugu porodicu* i *Minimalni standardi za dječija sela*). Navedeni standardi u potpunosti nadopunjavaju nedostatke postojećih politika i zakona i spremni su za primjenu. Međutim, za njihovu adekvatnu provedbu finansijski i ljudski resursi izostaju već 5 godina, a iz razgovora sa relevantnim ministarstvima nije izvjesno da će finansijska podrška biti osigurana ni u narednom periodu.

Preporuke

- Neophodno je usvojiti minimalne standarde i, uz osiguravanje finansijske i druge neophodne podrške, primjenjivati kao obavezujući dokument za sve oblike brige o djeci bez roditeljskog staranja.
- Potrebno je intenzivirati saradnju entitetskih inspekcija za socijalnu zaštitu i centara za socijalni rad u cilju kvalitetnijeg praćenja i ocjenjivanja rada svih oblika alternativne brige u kojima su smještena djece bez roditeljskog staranja.
- Potrebno je kreirati jedinstvenu bazu podataka o izvršenim inspekcijama institucija i drugih oblika brige sa krajnjom prosječnom ocjenom kvalitete usluga u cilju poboljšanja uslova u kojim djeca bez roditeljskog staranja žive.

10. Finansiranje alternativne brige

Sažetak

Ne postoje novčana sredstva koja se na državnom nivou izdvajaju za potrebe socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja. Kompleksnost finansiranja troškova socijalne zaštite u entitetima i kantonima čini praćenje finansijskih tokova gotovo nemogućim. Decentraliziranost sistema socijalne zaštite dovodi do diskriminacije koja je najviše prisutna upravo u polju ostvarivanja prava na novčane naknade u oblasti socijalne zaštite.

Postotak finansiranja svakodnevnih troškova djece bez roditeljskog staranja varira od regije do regije unutar Bosne i Hercegovine i djeca su diskriminirana na osnovu mjesta prebivališta, tako da svako dijete ne prima jednaku novčanu naknadu (npr. dječiji doplatka ili nadoknadu hranitelju za potrebe djeteta) u svakom dijelu Bosne i Hercegovine.

Proces deinstitutionalizacije je usporen, a jedan od većih uzroka je upravo nedostatak novčanih izdvajanja koja bi bila poticaj za ovaj važan proces. Također, novčana izdvajanja usmjerena na prevenciju razdvajanja porodica osciliraju u odnosu na entitete.

Preporuke

- Na državnom nivou potrebno je planirati i izdvojiti adekvatan iznos budžetskih sredstava koja će osigurati osnovne resurse za razvoj u polju socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja, spriječiti diskriminaciju djece i olakšati proces deinstitutionalizacije.

- Poštujući princip nediskriminacije, neophodno je osigurati svakom djetetu jednako pravo na troškove života van svoje biološke porodice, bez obzira na to u kojem području unutar BiH živi i u kojem obliku smještaja se trenutno nalazi.

11. Kapacitet osoblja (obuka osoblja, stručno usavršavanje i broj zaposlenih)

Sažetak

Važećim zakonima, politikama i/ili strategijama nisu specifično definirane stručne kvalifikacije osoblja za rad u institucijama za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja. I ovdje su vidljive entitetske razlike, jer zakon u RS-u detaljnije i preciznije definira ovu oblast od FBiH, ali bi i u ovom slučaju *Minimalni standardi za institucionalni smještaj djece bez roditeljskog staranja* bili od koristi jer precizno i jasno definiraju kvalifikacije, broj i spol stručnih i drugih radnika u javnoj ustanovi.

Ne postoje državni kriteriji ni standardi ni za oblast hraniteljstva, a specifične odredbe o načinu odabira, educiranosti i pripremljenosti hranitelja gotovo da ne postoje. Ovo bi u Republici Srpskoj trebalo biti riješeno Pravilnikom o hraniteljstvu, a u Federaciji BiH Zakonom o hraniteljstvu. Međutim, uštedu vremenskih, ljudskih i novčanih resursa predstavljaju već postojeći standardi koji su definirani u dokumentu *Minimalni standardi za smještaj djeteta u drugu porodicu*. Ovim dokumentom jasno je definirano u kojim situacijama i na koji način je moguće akreditirati hranitelje, a također je definiran minimalan broj sati stručne edukacije za hranitelje. Nažalost, kao što je u ranijem tekstu pomenuto, ovaj dokument nije usvojen i ne primjenjuje se.

Preporuke

- Neophodno je usvojiti minimalne standarde i, uz osiguravanje finansijske i druge neophodne podrške, primjenjivati kao obavezujući dokument za sve oblike brige o djeci bez roditeljskog staranja.

12. Zaštita: kršenje prava, nasilje i žalbe

Sažetak

Nemaju sva djeca bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini mogućnost da znaju svoja prava i mogućnosti žalbenog postupka na alternativni smještaj. Prema kirivčnim zakonima FBiH, RS-u i BD-u, svi oblici zlostavljanja djece kažnjivi su, ali izostaje evidentiranje takvih slučajeva. U institucijama i centrima za socijalni rad ne postoje baze podataka u kojima su evidentirane žalbe koje su pismenim ili nekim drugim putem direktno uputila djeca, a također su nedostupni i podaci o mogućem strahu koji djeca imaju zbog prijavljivanja slučajeva kršenja svojih prava.

Najprihvatljivija i najpouzdanija baza žalbi koje djeca upućuju nalazi se u Instituciji ombudsmena za ljudska prava BiH (Odjel za praćenje prave djece) i Instituciji ombudsmena za djecu Republike Srpske. Godišnji i specijalni izvještaji navedenih institucija jedini su dokumenti koji govore o broju i vrsti žalbi koje djeca upućuju.

Preporuke

- Potrebno je poboljšati odnos između centara za socijalni rad, institucija za djecu i hraniteljskih porodica u cilju pronalaska najbržeg i najefikasnijeg modela prikupljanja žalbi od strane djece, te njihovog rješavanja.
- Sve institucije za zbrinjavanje djece i udruženja hranitelja trebaju, na pristupačan i djeci prilagođen način, na vidno mjesto istaći informaciju o pravima djece i mogućnostima za podnošenje anonimnih žalbi.
- Bilo bi korisno provesti istraživanje sa djecom bez roditeljskog staranja u svim oblicima alternativnog zbrinjavanja kako bi se došlo do saznanja o postojanju različitih oblika zanemarivanja, zlostavljanja ili drugih oblika kršenja prava djeteta.
- Potrebno je periodično provoditi zagovaračke kampanje usmjerene ka djeci bez roditeljskog staranja koja žive u različitim oblicima alternativne brige, a tokom kojih bi na pristupačan i djeci prilagođen način educirala djeca o njihovim pravima (u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i Smjernicama za alternativno zbrinjavanje djece) i dala im se informacija o mogućnostima i procedurama žalbe.

